

szombat

Sarkozy és a zsidó szavazók

Szekér Gitta:
Az iszlám értelmiség
és a Nyugat

Vajda Mihály:
Sisakrostély-hatás (Kísérteteim)

Interjúk Grecsó Krisztián íróval,
S. Nagy Katalin művészettörténésszel

Jeruzsálem: az első zsidó írótalálkozó

Az Árpád-sávos zászló és a jobboldal

Novák Attila elemzése,
interjúk Granasztói Györggyel,
Lánczi Andrással,
Solymosi Friggyessel
és Szabad Györggyel

SZARVAS FOLYTATJUK

nemzetközi zsidó ifjúsági tábor

A JDC Magyarország és a Bálint Zsidó Közösségi Ház bemutatja **2007-es** nyári programját, melyben arra keressük a választ, hogy mi tartotta fenn a zsidóságot oly sok évezreden keresztül, és mi kellhet ahhoz, hogy mi is folytatni tudjuk. Mert mi biztos folytatjuk. :-)

I. turnus: július 1–13. **II. turnus:** július 15–27. **III. turnus:** július 29 – augusztus 10.
IV. turnus: augusztus 12–24. **Információk:** 06-1-4130835 – Információk és online jelentkezés: www.szarvastabor.hu Jelentkezni április 22. és június 17. között lehet.

szombat

2007. nyár
5767 szíván, támmuz

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

•
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Szegő Péter, Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

•
Oktatási és Kulturális
Minisztérium

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2007. május 14-én.

Címlap:
Kurdí István

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.

6. oldal

21. oldal

23. oldal

27. oldal

31. oldal

ÁLLÁSPONT

- 4 Novák Attila
**Ellentmondásos kommunikáció –
elhazudott történelem**

VILÁG

- 6 Sarkozy és a zsidó szavazók
- 8 Székér Gitta
Az iszlám értelmiség és a Nyugat
Avagy szükségszerű-e a civilizációk harca?
- 11 Sóvárgások
Az első zsidó írótalálkozó Jeruzsálemben
(Shiri Zsuzsa)

HAZAI DOLGAINK

- 14 Az Árpád-sávós zászló
és a jobboldal
Interjúk Granasztói Györggyel,
Lánczi Andrással, Solymosi Friggyessel
és Szabad Györggyel (Szegő Péter)
- 16 Pünkösti Árpád
Apám, kézen fogva Szálasival
II. rész
- 20 Botlatókövek
(Roskó Gábor)

SZELLEME

- 21 Vajda Mihály
Sisakrostély-hatás
(Kísérteteim)

KULTÚRA

- 23 „Sok mindennel adósok vagyunk”
S. Nagy Katalinnal beszélget Várnai Pál
- 27 A múltgeneráló
Interjú Grecsó Krisztiánnal (Csáki Márton)
- 29 Grecsó Krisztián
Barátom, Klein Viktor
Egy regény alakja – egy másik fiktív valóság
- 30 Székely Magda (1936–2007)
(Vári György)
- 31 A boldogok mind hülyék?
(L. Szél Júlia)
- 33 Mindannyiunk kísértetei
(Sellei Iván)

KULINÁRIA

- 34 Klassz étterem
Beszélő név

Ellentmondásos kommunikáció – elhazudott történelem

A magyar parlamentben 2007. április 16-án közösen emlékeztek meg a bal- és a jobboldali pártok a holokauszt áldozatairól, Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc (valamint a frakciók) egyaránt végighallgatták saját magukat, illetve Orbán helyett a holokauszt nap kezdeményezője, a Fidesz-kormány egykori oktatási minisztere, Pokorni Zoltán beszélt, szépen és méltóságteljesen. Mintha minden rendben lett volna, mintha egy civilizált országban élnénk, ám ha a façade mögé tekintünk, egészen mást találunk.

A szimbolikus-rituális, az Európai Unióhoz, sőt az európai politikai közösséghez való tartozást megjelenítő és reprezentáló holokauszt-megemlékezések előtt, alatt és közben folynak a belpolitikai csatározások, és a jobboldali pártok – a mindennapokban – korántsem annyira harcolnak a kirekesztés és a gyűlölet ellen, mint azt a szimbolikus és a külvilágnak szóló gesztusok feltételezni engedik.

Bár a zsidóellenességgel való vád kétségkívül a baloldali diskurzus egyik eleme az országban, és a Fidesz nem antiszemita, de ne feledjük el azt, hogy az antiszemitizmus – a jobboldali retorikával szemben – nem hamis tényeken alapuló, a baloldal által keltett politikai célú imagináció, hanem tény. Ugyan az utóbbi években a magyar lakosság körében szignifikánsan nem emelkedett a zsidóellenesek százalékos aránya, ám az antiszemita hangosabbak lettek, és főleg: kialakultak a maguk modern kommunikációs csatornái. Míg az 1990-es évek

elején Csurka István antiszemita írásaira felhördült a magyar közélet, mára soft- és hardcore (főleg internetes) antiszemitizmusok széles és hozzáférhető tárháza alakult ki, melynek hangnemehez képest Csurka írásai szolid és kifinomult esszék.

Az alaptónus azonban maradt: a magyar szélsőjobb tradícióval összhangban széles (és egyre fiatalabb) rétegek azonosítják a zsidóságot a kommunizmussal, a baloddallal, a médiával és Gyurcsány Ferenc miniszterelnökkel, összefüggésben az 1919-es kommünnel, valamint Rákosi Mátyással. Ebben a kontextusban értelmezhető az a bizonyos zászló, amely historikus jelentőségre tesz szert a felhasználás során.

Az Árpád-sáv zászlót a 2006-os őszi, kormányellenes tüntetések emelték be a politikai margóról a mainstreambe, és azóta is élénk viták középpontjába került. A nyilasok ennek enyhén átformált változatát használták anno, a rendszerváltás után pedig kizárólag szélsőjobboldali radikálisok, új rendet követelő posztnyilasok és kiskopaszok lengették azt a zászlót, melyet ma is lengetnek. Mind Szálasi legényeinél, mind a szkinhedmozgalmaknál a zászló súlyos antiszemita tartalommal társult, e mozgalmak szónokai és ideológusai állandóan a „liberalizmus” és a „világzsidóság” hatalmi törekvéseiről, ennek megállításának szükségességéről beszéltek. E zászlók alatt gyülekeztek a múlt év szeptemberében-októberében a Kossuth-téren a szélsőjobb szónokai, ám ugyanezek alatt beszéltek a fideszes szónokok is annak az egyre frusztráltabb tábornak, melynek radikalizmusa egyre csak erősödött az őszi beszéd napvilágra kerülése óta. A

zászlót lengetők között nemcsak antiszemita vannak, hanem olyanok is, akik a kormányoldal mögé képzelt erőknak üzentek. A kormánykritikának vannak jogos tartalmi elemei, hiszen a magyar választókat évek óta eszközként használják a különféle politikai erők (az MSZP is), gyakorlatilag megvásárolják őket, de a radikális jobboldal verziójában félrecsúszott a dolog. Az Árpád-sáv lobogó vált a magyar jobboldal új protest jelképévé; egyszerűen olyan szimbólumot találtak, mellyel – hitük szerint – a mai kormány értelmiségi holdudvarát, a baloldalt és a liberálisokat (és persze a zsidókat) provokálhatják, úgy, hogy közben a nyilas zászlótól való (létező) heraldikai különbséget is hangsúlyozhatják, s rámutathatnak arra, hogy valójában nem ők a „szélsőségesek”, hanem a kormány nem elég „nemzeti”, hiszen az Árpád-sáv az ún. „történelmi zászlók” egyike. A Fidesz sokáig ügyet sem vetett a zászlóra, de amint a tüntetések alatt nagy és elégedetlen jobboldali tömegek jelentek meg vele, nem vállalta fel a szembefordulást ezzel, hiszen ezt a tömeget a sajátjának érzi; ezektől az emberektől (és szimbólumaitól) is azt várta, hogy kanalizálja a kormánybuktató szándékot és zavarja, el Gyurcsány Ferencet.

A Fidesz – amely tulajdonképpen minimum három párt elegye – többarcú kommunikációt folytat az Árpád-sávval kapcsolatosan. Szűk értelmiségi körének megengedi ennek a bírálását, bár – ha a szélsőjobboldallal szembeni kritika fogalmazódik meg – a bírálatot megfogalmazó vagy közlő forrást tudatosan a homályban hagyja; a „függetlenség” látszata mögé rejt, hiszen ezek a műhelyek nyíltan nem azonosulnak a Fideszszel: az impresszumban sehol sem szerepel a párt neve. A Bába Iván, volt

fideszes külügyi államtitkár által vezetett Budapest Analyses Intézet, mely jobboldali think-tankként elemzi és tájékoztatja közönségét, még márciusban ezt írta: „Amennyiben a magyar polgári politikai és értelmiségi elit úgy próbál tenni, mintha Magyarországon nem léteznének szélsőjobboldali és antiszemita jelenségek, akkor önmagát csapja be. Ezek a jelenségek megjelentek a legutóbbi őszi tiltakozások során is. A konzervatív oldalhoz tartozó holdudvar egyre kevésbé próbálja megérteni, felfogni a magyar társadalom egy jelentős részének érthető, történelmi tapasztalatokon alapuló érzékenységét a fenti jelenségek iránt. Ennek legékebb példája az a kommunikációs csapda, ahogyan a jobboldali média megpróbálta kimagyarázni az Árpád-sávós zászlók tartalmát. Ezek az okfejtések teljesen hitelteleneek: senki sem Árpád fejedelem tiszteletére lenget ma Magyarországon ilyen lobogót.” Bár az idézett cikk (A szélsőjobboldalról) a magyarországi baloldal – egyébként létező – érdekének tulajdonítja a szélsőjobboldallal való állandó riogatást, mégis leszögezi, hogy vannak ilyen jelenségek, és hogy a Fidesznek is köszönhető, hogy a szélsőjobb kiszorult a parlamentből. Ennek az egyébként értelmes és megfontolásra érdemes elemzésnek a megszületését tulajdonképpen üdvözljük, csak az a kár, hogy kevesen olvassák, még nagyobb kár, hogy nem a legnagyobb nyilvánosság előtt, és még ennél is nagyobb, hogy maga a Fidesz (mint párt) *en bloc* ezzel a véleménnyel nem azonosítja magát.

De mit mond a jobboldal a saját, nem éppen értelmiségi népének? Mit ír a *Magyar Nemzet*, a Fideszhez szorosan kötődő, egyetlen és széles körben olvasott, metróaluljárókban is hirdetett ellenzéki napilap? Megyeri Dávid 2007. április 3-án így fogalmaz: „A mai álbaldalon is tisztában lehetnek vele, hogy a hagyományos Árpád-házi zászlónak semmi köze sincs a náci idegenszívű magyarországi kollaboránsainak jelképrendszeréhez. Kizárólag azt szeretnék elérni, hogy ismét megszabhassák politikai ellenfeleiknek, mit szabad, és mit nem. Ha ugyanis törvénytelenül előírhatják az embereknek, hogy az »alattvalókra« más, szigorúbb szabályok vonatkoznak, úgy a hátráló társadalommal szemben holnap akár a piros-

fehér-zöld színekombinációk Kádár-rendszerhez hasonló korlátozására is sor kerülhet. Ennek jele, hogy egyesek még a magyar zászlók használatát is kifogásolják a Fidesz tömegrendezvényein.” Az Árpád-sávós zászló (ebben a kontextusban) egy ártatlan magyar történelmi zászló, a nyilasoknak nincs köziük hozzá, s a zászló felhánytorgatása egyértelműen elítélendő baloldali és belpolitikai praktika. Kissé más a hangütés, mint a Budapest Analysesnél.

A www.fidesz.hu (<http://www.fidesz.hu/index.php?CikkID=73511>), a Fidesz hivatalos szájta pedig imigyen viccelődik az Árpád-sáv használatával kapcsolatosan (Árpád-sávós áradat Münchenben is? – március 7.): „Pár hónapja felfigyeltem arra, hogy a Bayern München szurkolói a stadionban ugyanolyan piros-fehér sávós zászlókat lengetnek, mint Magyarországon az őszi tüntetések alkalmával!”

Kérem a műsor szerkesztőségét (Napkelte – A szerk.), illetve az illetékeseket, hogy szóljanak Gyurcsány Ferencnek, Lendvai Ildikónak, Kuncze Gábornak, hogy ezt ne hagyják annyiban. Ha kell menjenek el az EU parlamentjéhez panaszra.

Mert hogyan mernek ilyen zászlókat használni, és ítélik el ezt a cselekedetet!” Nagyjából hasonló stílusban foglalkozik az ügygel a www.gondola.hu és az összes többi fideszes orgánus is, sőt egyszer Orbán Viktor pártelnök is megengedően és engedélyezően beszélt a zászlóról. „Az „Árpád-sávós zászló nem a horogkereszt jelképe” – mondta. E tekintetben elmondhatjuk, hogy egy kivétellel, az összes fideszes forrás megvédi az Árpád-sávós zászlót, és a kormányellenes lázongás fontos és legitim („történelmi zászló”) szimbólumaként tartja fenn – a tábora számára.

Milyen következtetéseket vonhatunk le ezekből a fragmentumokból?

Egyrészt azt, hogy a szimbólumok használata Magyarországon jóvátehetetlenül átpolitizálódott, hogy identitásképzésre szolgálnak, és ebben élen jár a magára talált jobboldal. Aztán azt is meg kell jegyeznünk, hogy a monolit masszaként fellépő és ideológiailag kiüresedett baloldallal szemben Orbán Viktor egy olyan egységes jobboldalt hozott létre, melynek összetartó habarcsaként a magyar jobboldal szinte összes tradicio-

nális szimbólumát, emlékét és elemét felhasználja, a trianoni emlékművektől kezdve az Árpád-sávós zászlóig. Ugyanakkor a Fidesz pontosan tisztában van azzal, hogy az Árpád-sáv nyílt, politikai használata nem egyértelműen pozitív és helyes cselekedet, ráadásul értelmiségi holdudvarának több tagja sem azonosul a zászló üzenetével, ezért – a politikai hasznót megtartva – a kommunikációjában fenntart egy szeletet az elítélés/rosszallás kifejezésére is. Ez a kommunikáció azt a célt szolgálja, hogy a külvilág és a külföldi sajtó (a BA elemzéseit angolul is szétküldik) olvasson elítélő nyilatkozatot is, és hogy a pártban lévő konzervatív-liberálisok is némi kielégülést nyerjenek. Ugyanakkor ezt az elhatárolódást csak úgy tartja megengedhetőnek és hasznosnak, hogy azt ne lehessen egyértelműen azonosítani a párttal, a választói tömegek számára ne legyen beazonosítható, ki is az üzenet feladója, míg az Árpád-sávós zászló melletti üzeneteknél igen. Ez „ügyes” machiavellista hatalmi taktika és politika, ugyanakkor súlyos és mélyreható következményei vannak. A jobboldali szavazótábor nem demokratizálódik, hanem lassan átvesz „feljavított” önkényuralmi jelképeket, s – valljuk be – a mai világban nem Che Guevara és a vörös csillag (valamint a szélsőbaloldal) jelenti a társadalomra a nagyobb veszélyt, hanem az, hogy a magyarországi jobbközép és a szélsőjobb pártokat ma már kizárólag a retorikai skálán való fokozatosság különbözteti meg egymástól, a tartalom egyre kevésbé. Az Árpád-sávós zászló használata ugyanis rehabilitálja a nyilasokat, valamint az utóbbi évtizedek marginális és szélsőjobb csoportjait, és beépíti hagyományukat a legnagyobb ellenzéki párt világába.

Ez pedig nagyon szomorú egy olyan múltú országban, melynek utóbbi száz évét a különféle totalitarizmusok szőtték át, s amely megérdemelné azt, hogy ezek különféle jelképeit és szimbólumait vegyék ki a belpolitikai játszmák tárházából, és tegyék helyükre, a vitrinbe. Vagy ha éppen máshová nem, hát a Heineken sör dobozára.

Novák Attila

Sarkozy és a zsidó szavazók

A francia zsidók képviselői – ünnepi hangulatukat nem leplezve – az elsők közt üdvözlötték a választásokon győztes Nicolas Sarkozyt, akit Izrael barátjának, az antiszemitizmus elleni küzdelemben pedig szövetségesüknek tekintenek. Bár a zsidók a 42 millió francia szavazó alig egy százalékát teszik ki, a „zsidó szavazat” csöppet sem elhanyagolható.

„Matematikailag a zsidó szavazat valószínűleg nem számítható – mondja Meïr Weintrater, a tekintélyes zsidó havilap, a L'Arche főszerkesztője. De amikor a Google keresőbe franciául beírjuk a „zsidó szavazat” kifejezést, 21 700 találatot kapunk. Franciaországban közel kétszer annyi protestáns van, mint zsidó, ám a „protestáns szavazat”-ra csak 106 utalás található. Bár Franciaországban van Nyugat-Európa legnagyobb örmény népessége 350 000 fővel (több mint a zsidók létszámának a fele), az „örmény szavazat” csak 56 találatot mutat.

Vajon azt jelenti ez, hogy a zsidók Franciaországban kétszázszor annyit számítanak, mint a protestánsok, és négyszázszor annyit, mint az örmények? „Bár sokan így vélik, a valódi ok szerencsétlen módon inkább a »zsidó hatalom« körüli fantáziákban gyanítható” – mondja Weintrater.

A főszerkesztő szerint sok politikus azt hiszi, hogy egyes zsidók a francia társadalomban betöltött helyüknél fogva befolyásolhatják a közvélemény bizonyos szegmenseit. „Amikor olyan népszerű személyiségek, mint Enrico

Macias énekes (Gaston Ghrenassia művészneve), vagy Roger Hanin színész (Roger Lévy művészneve) kijelentik, hogy Sarkozyre fognak szavazni, akkor ennek óriási hatása, még ha szavazatuk nem is feltétlenül zsidó származásukkal függ össze” – véli Weintrater.

„Szorozzuk meg ezt a zsidó orvosok és gyógyszerészek ezreivel, akik emberek sokaságával beszélnek nap mint nap. Amit mondanak, az minden bizonnyal fontos a politikusoknak” – jegyzi meg Weintrater.

Az egyik gyógyszerész, aki nem habozik megmondani ügyfeleinek, hogy kire szavaz, a Casablancában született 45 éves André Elbaz. A Párizs Antony nevű, középosztálybeliek által lakott külvárosában élő, népszerű orvos szerint az ottaniak döntő többsége vele együtt Sarkozyre voksol.

„A legtöbb páciensem nem zsidó, ezért Izrael nem igazán téma számukra” – mondja Elbaz, akinek nyaralója van az izraeli tengerparton, Ashdodban. „Ami érdekli őket, és ami sok franciának – így nyilván a francia zsi-

dóknak is – fő gondja, az a fiatal arabok törvényszegő viselkedése az utcákon. Mindenki abban reménykedik, hogy Sarkozy lecsap, és helyreállítja a rendet.”

Nicolas Sarkozy évekig tudatosan törekedett a zsidó szavazatok biztosítására, míg Ségolene Royal csak kampánya kezdetén tett erőfeszítéseket a zsidók rokonszenvének megszerzésére. Ahogy a választási harc élesedett, mindkét jelölt igyekezett elkerülni a különösen vitatott témákat, amilyen az arab bevándorlás és a közel-keleti konfliktus, hogy el ne riasszák potenciális szavazóikat.

A média úgy számol, hogy a zsidók nyolcvan százaléka Sarkozyre szavazott. A Francia Zsidók Képviselői Tanácsa (CRIF) – ez a francia zsidók ernyőszervezete – nem foglalt állást a választás kérdésében. Csak arra kérte a zsidókat, hogy ne szavazzanak az ultrajobboldali Jean-Marie Le Penre. Ségolene Royal támogatói mégis azzal vádolják a CRIF-et, hogy nyíltan Sarkozy mellé állt. Julien Dray parlamenti képviselő, Royal egyik fő tanácsadója állítólag rákiabált a CRIF egyik tisztviselőjére: „Négykézláb kell majd élénk csúsznotok, ha ő lesz az elnök, és beszélni akartok vele!”

Royal kampányát belpolitikai témák köré építette, amilyen az egészségügy, a szociális kérdések és az oktatás. A Közel-Keletről homályos fogalmai vannak, ami múlt decemberben, első ottani látogatása alkalmával számos elszólásból ki is derült. Bejrútban parlamenti képviselőkkel találkozott: a Hezbollah képviselője, Ali Ammar arabul élesen kirohant Amerika és Izrael ellen. Royal azt válaszolta, hogy Bush politikáját illetően egyetért elemzésével. Ezzel azonnal kihívta maga ellen a francia konzervatívok haragját, és később Hillary Clinton valószínűleg emiatt mondott le vele egy találkozót. Többször váltogatta a nézeteit a Libanon fölötti izraeli felderítő repülésekkel kapcsolatban is: Libanonban azt nyilatkozta, hogy ezekkel fel kell hagyni, míg Izraelben megértést mutatott a szükségességük iránt. Korábbi kijelentéseiből arra derült fény, hogy összekeveri az iráni polgári és katonai célú nukleáris törekvéseket.

A francia zsidók közel háromnegyede szefárd, sokuknak közeli családtagjai élnek Izraelben. Ők vagy szüleik a korábbi észak-afrikai francia gyarmatokról, Algériából, Marokkóból és Tunéziából menekültek el, amikor ezek az országok 1956 és 1962 között függetlenné váltak. A zsidók nagyon bizalmatlanok a Franciaországban élő hatmillió moszlimmal szemben, mert úgy érzik, az óhaza zsidóellenes előítéleteit hozták magukkal.

A francia zsidók szolidaritása Izraellel mély és gyakorlatilag egyöntetű. Sarkozy ezt sok zsidó rendezvényről ismeri. A gaulle-ista UMP párt meghódítása után, 2004-ben első útja Izraelbe vezetett. Belügyminiszteri tevékenységét a Simon Wiesenthal Központ és a B'nai B'rith kitüntetései ismerték el, mert biztosította a rendőrséget és a pénzt a zsidó tulajdon védelméhez az antiszemita támadások ellen.

A francia zsidó közösség egyes tagjai még arról is meg vannak győződve, hogy „Sarko” zsidó. Nem az, de erős zsidó családi kötelékei vannak anyai nagyapja révén, aki nevelte. Apja, akinek francia neve Paul Sarkozy de Nagy-Bocsa, magyar nemes, és a II. világháború után menekült Franciaországba a kommunista uralom elől. A művészet, a reklám, valamint a csődbe menés terén komoly tehetséget mutató magas, vonzó férfi feleségül vette Andrée Mallah-t, egy tehetős orvos joghallgató lányát. Három fiúgyermekük közül Nicolas volt a második. Paul 1959-ben, amikor Nicolas négyéves volt, elhagyta a családját.

Sarkozy édesanyja ekkor visszaköltözött a szülői házba. A fiatal Nicolas-

ra a legnagyobb hatással imádott nagyapja, Benedict („Benico”) Mallah volt, az egykor nagyhírű szaloniki zsidó közösség gyermeke.

1904-ben „Benico” Mallah gazdag ékszerész szülei Párizsba küldték fiukat tanulni. Benedict az I. világháborúban orvosként szolgált. Itt ismerte meg későbbi feleségét, Adèle Bouvier-t, aki ekkor ápolónő volt. A lány szülei nem viselték volna el, ha vejük nem katolikus, így Benedict áttért a katolikus vallásra. Nincs rá adat, hogy ezután akár templomban, akár zsinagógában megfordult volna. Zsidó származása a II. világháború alatt vált újra fontossá, amikor családjával két éven át falun bujkált. Nicolast megkeresztelték, de egyes osztálytársai és szomszédai nem tekintették „teljesen franciának”. Napjainkban „egy bevándorló kevert vérű fiának” nevezi magát. Ő az első francia elnök, akinek ennyi külföldi felmenője van.

Sarkozy feleségének édesanyja spanyol, édesapja, a gazdag szőrmekereskedő Andrei Ciganer Odesszában született. A francia zsidók őt is kebelbelinek tekintik.

Sarkozy a francia politikai színpad egyik leginkább Amerika-barát szereplője. Amikor 2004-ben az American Jewish Committee-hoz intézett beszédet, azzal dicsekedett, hogy francia újságírók „Sarkozy, az amerikai” néven nevezik. Ez azonban korántsem dicséret: a szocialista párt egyik beszámolója „francia útlevéllal rendelkező amerikai neokonzervatív” írja le.

Fordította: Sebes Gábor

(Forrás: JTA, Jerusalem Report)

One World...

The Jerusalem Report gives you what no other magazine offers: a penetrating firsthand look behind the local, national and international headlines in the dynamic Jewish World.

We connect you to a shared experience.
We connect you to your world.

...Just Pages Apart

Subscription Information at:

The Jerusalem Report, P.O. Box 1805, Jerusalem 91017 Israel

E-mail: jsubs@jreport.co.il Website: <http://www.jrep.com>

Tel.: 1-800-574-574 Fax: 972-3-5613699

SZEKÉR GITTA

Az iszlám értelmiség és a Nyugat

Avagy szükségszerű-e a civilizációk harca?

Goethe kétszáz éve így írt a keleti világról:

„...És maga a keleti élet sem valami beszéd: a despotizmus nem barátja az eszmecserének; minden, ami e költeményben a zsarnok akarata vagy parancsa ellen szól, vagy Korán-idézetek, vagy ismert költői művekből való citátumokban található.”¹

Vajon mi változott azóta a világ e részén, amely fél évszázada soha nem volt fontosságra tett szert?

Azmi Bishara, a Kneszet arab képviselője szerint a közel-keleti országok fő identitása a vallásban keresendő, nem pedig a nemzetiségben vagy az etnikumban. Amennyiben igaza van – bár a cikk további része ezt is vitatja –, az ottani értelmiség valamiféle dichotomikus helyzetben találja magát, és joggal: műveltségük egy része mindenképpen Nyugatról való, ahol szívesen tetszelegnek a szekuláris, egzotikus keleti intellektüel mezében, másrészt rengeteg szál fűzi őket a nyugati értékekkel néha ellentétes arab társadalmi szokásokhoz. Az értelmiség pedig válaszúton van; de valóban választaniuk kéne, ahogy hangjukból ezt sokszor kiérezzük? Híd-e a közel-keleti értelmiség két világ között, vagy egy önmagára erőltetett választási kényszerben elmerül az ideológiák és eszmei áramlatok zavaros tengerében?

Ne felejtjük el azt sem, hogy az értelmiség képviselőinek nagy része ál-

talában nem éppen demokratikus berendezkedésű országok „védőszármányai” alól beszél, ennek ellenére nélkülük nem lenne teljes a kép a Közel-Keletről, amelynek csupán egy részét tudják adni az emigráns arab és iráni művészek, tudósok kritikus csoportjai. Jó példa erre a teheráni holokauszt-konferencia, amely ellen számos külföldön élő iráni petíciót írt. Otthonmaradt társaik hallgatása – néha az egyetlen eszköz a diktatúrákban – azt erősítette, nincsenek egyedül.

Az értelmiség sokszor a kormány szócsövévé is válhat, mint ahogy Heikel volt Nasszer alatt. A perzsa Ramin Jahanbegloo többször feszegette az értelmiség helyzetét a térségben: van-e még hitelük? Úgy véli, kritikai párbeszédek helyett, ami az értelmiség alapvető feladata a világon mindenütt, elmerültek az ideológiai vitákban. E sokat emlegetett feladat önmagában is érdekes kérdés: napjaink szekularizált nyugati világában Nietzsche és Weber (két annyira eltérő személyiség, akik közül az egyik az értékeket igyekezett megfosztani „értékeiktől”, illetve a másik az értelmiség fejlődéséről írt) után az intellektüelek, a művészek sokszor *egyfajta* küldetésstudattal bírnak. A művészetek néha átveszik a vallások profetikus szerepét, míg Keleten, főképpen az arab-izlám világ vallási reneszánszában az értelmiség évszázadokon át csupán az ’uléma, a Nép zászlóvivője lehetett, s még reformmozgalmaikat is egyfajta vallási köntösbe volt illő öltöztetni, mint azt a középkorban tették a mu’taziliták. A zsidóság haszkalájához hasonló folya-

matra nincs esély, hiszen ehhez hiányoznak a régi Németországban kialakult körülmények.

A KÖZÖS NEVEZŐ: PALESZTINA

Az Izrael megalapítását követő években az iszlám értelmiség, kivéve néhány kommunistát, akik a szövetségest – Moszkva utasítására – a Hisz-tadrutban, az izraeli szakszervezetben látták, a „nyugati imperializmus” a cionizmus ellen fókuszálta erőit, s Nasszer illetve az iraki forradalom után az általuk haladóknak vélt erőkhöz csatlakoztak. Radikális – elsősorban világi! – változtatásokat követeltek, s a pánarab eszmék leáldozásával, amikor újfent teret nyertek az iszlamista hangok, ugyanők mintha védekezésbe szorulnának. Talán emiatt igyekeznek – átnyúlva az ’ulémán – „a Néppel egyesülni”, az „utca emberét” képviselni, különösen olyan érzékeny témában, mint Izrael.

Amir Taheri, emigráns iráni újságíró, aki többször végigutazta a Közel-Keletet, ezzel kapcsolatban szkeptikus megjegyzést tesz: egy cikkében említi, hogy sokáig, „ameddig az egyszerű emberekről volt szó, senki nem említette a palesztinokat, még akkor sem, mikor Arafat halála foglalta el a főcímet. [...] Földművesek, boltosok, taxisok nemigen beszéltek erről. Amikor viszont hercegekkel, üzletemberekkel, tisztekkel vagy éppen az akadémiák krémjével beszéltem, Palesztina volt a legfontosabb ügy.”² Nem biztos, hogy Tahe-

rinek ebben igaza van, e sorok írójának tapasztalatai mindenestre mást mondanak. Ám mindenképpen érdekes elgondolkozni azon, vajon az ún. „palesztin-kérdés” alulról érkezett-e a köztudatba, és felül „csaptak le rá”, ahogy az első intifáda idején történt, vagy felülről generált, már-már tömeghisztériáról van szó, amely minden esetben alkalmas arra, hogy elterelje a figyelmet egyes arab országok belső problémáiról? Tény, hogy a palesztinok és Izrael ügye szinte az egyetlen, amelyben kínos súrlódások nélkül megegyeznek.

Némiképp őszintétlennek tűnik a palesztinok miatti ügybuzgóság, mikor a hinduk által lerombolt mecsetek kevés visszhangot kavarnak az iszlám világban, a kasmíri konfliktus csak néhány zavaros fejű „szent harcost” érdekel, s mikor a bejelentés, hogy a thai kormány egy, az izraeli-palesztin határon álló falnál sokkal magasabbat szándékozik felhúzni délen, hogy a muszlimokat távol tartsa, ugyancsak reakció nélkül marad, s innentől már jogos Taheri felvetése.

S ahogyan a gyűlölet, úgy a békefolyamat is mintha felülről irányított lenne: nem léteznek civil kezdeményezések (amelyekben nyugati társaik élvonalban járnak), a tárgyalások „kormány szinten” zajlanak, az értelmiség szerepe pedig az újságok kolumnáira redukálódik, ahol sokszor éppen az adott politikai hangulat szócsövei, mint anno az említett Mohamed Heikel, Nasszer alatt az Al-Ahram főszerkesztője. Ezzel kapcsolatban a szír Khaled al-Maaly vádolja társait egyfajta kétarcúsággal: mást mondanak otthon, és mást Nyugaton.

„Az arab értelmiségi olyan, mint egy zsarnok apa: bármilyen probléma van a családban, a felszínen a látszatot meg kell őrizni.”

A közhangulat sem feltétlenül kedvezhet sok kezdeményezésnek: az arab világban igazán sosem létezett kristálytisztá békekonceptió, avagy az éppen egyet jelentett Izrael teljes megsemmisítésével.

Slomo Avineri, a jeruzsálemi Héber Egyetem politikaprofesszora egy Ramin Jahanbegloo-val folytatott beszélgetésében kitér arra – mint az iráni és arab értelmiség közötti különb-

ségre –, hogy az arabok történelme tulajdonképpen az iszlámmal kezdődött. Avineri itt jól reflektál arra a történelemszemléletre, amit maga az arab – elsősorban vallási – elit is évszázadok óta igyekszik népébe sulykolni, megfedkezve a Mohamed előtti jemeni birodalomról, a keresztény Ghasszanida királyságról, Dilmunról, amelyek mind arra utalnak, hogy ha nem is éppen Nedzsd belsejében, de létezett egy virágzó arab kultúra és történelem a Korán előtt is, amit bizonyos körök negligálni igyekeznek. Oda vezetett ez, hogy míg a perzsák büszkéik történelmi elődeikre, az arabok közül sokan

Tüntetés a teheráni egyetemen

Végzősök a ramallahi Bir Zeit egyetemen

gyanakkvással tekintenek a mezopotámiai emlékekre vagy éppen a piramisokra. Aki a múlt kincseihez nyúl, mint például a hatvanas években Taha Huszejn egyiptomi író, a pogány kori arab költészethez, s nem éppen a szentesített módon, azt akár a kiátkozás veszélye is fenyegeti. Ez történt Farag Foda egyiptomi újságíróval – a *Beszélgetés a szekularizációról* c. könyv írójával³ –, akit ennek hatásá-

ra szélsőséges honfitársai 1992-ben agyonlőttek. Goethe Korán-idézetei mintha már nem ugyanazok lennének, noha a radikális iszlamizmus (sic!) valóban szemben áll több szekuláris diktatúrával.

A MEGOLDÁS IRÁNBÓL ÉRKEZHET?

Az arab értelmiség érdekes ellentétet alkotják iráni társaik, mindazok, akik hazájukból száműzettek, mind pedig az ott élők, akik közül kivétel a legtöbb ellenzéki pozíciót foglal el – ám a kép náluk sem ennyire egyértelmű.

Elmondhatjuk, hogy míg arab társaik szenvedélyesen vitatkoznak Izrael ügyéről, addig Iránban a zsidó állam kevesebb vihart kavart, a sorozatos „önkéntes” tüntetések ellenére is. Úgy tűnik, a teokrácia ellenzői nem felelték el a sah és Izrael jó viszonyát. Noha Teheránban rendezték az Ahmedinedzsád által támogatott holokausztkonferenciát, valószínű, hogy a Nyugat szélsőségei több érdeklődést tanúsítottak iránta, mint az iráni értelmiség.

A huszadik századi iráni filozófusok széles ideológiai skálán mozognak; akad köztük egészen vallásos misztikus is, mint Motahhari, vagy éppen a félmarxista Sariati, esetleg a reformista Kadivar vagy a liberális Szane'i ajatollah. Mindenekre az iszlám itt is szorosan összefonódik a bölcsészettudományokkal, azonban míg arab társaiknál ez az utóbbi sorvadását vonja maga után, úgy tűnik, mintha Iránban – a teokrácia ellenére – a vallás egyfajta reformja születne meg a szintézisből. Valóban, mintha a papok és az

intelligencia sajátos hibridje lenne a kiút. Egyaránt hat rájuk Rúmi és Fromm, mikor a vallás állandó vizsgálatára hívják fel a figyelmet. Ha valahol, itt valósulhat meg egyedül egy „iszlám protestantizmus” – paradox módon síta környezetben –, amely előfeltétele egy weberi modellnek az értelmiség előrelépéséről.

Míg az arab értelmiség azonban igyekszik azonosulni a „néppel” – és emiatt, hogy megőrizze a Nyugat viszonylagos szimpátiáját, szinte skizofrén állapotba kerül, aminek konklúziója gyakran hitele elvesztése –, perzsa társaik mintha megmaradnának a maguk elitista elefántcsonttornyában, ezért ezt a réteget hatalmas sokként érte a konzervatív Ahmedinedzsád győzelme.

„Sosem gondoltam volna, hogy valaki, aki ennyire nem tudja megtalálni a hangot az értelmiséggel, nyerhet” – nyilatkozta Nasszer Hadian, a Teheráni Egyetem politikatanszékének egy professzora, aki az elnök régi iskolatársa volt. Lehetséges, hogy az iráni tömegek valamiféle üzenete volt ez a *kravátik* felé (*kraváti* a francia *cravate*, nyakkendő szóból ered, az értelmiségiek és a hivatalnokok gúnyneve), akik valahol a filozófia és metafizika tengerében elvesztették kapcsolatukat az egyszerű emberekkel...

Az iráni értelmiség helyzete mégsem ilyen egyértelmű: továbbra is egyensúlyoznak Nyugat és Kelet között, Keletre pedig – úgy érzik – az országuk elleni retorika löki őket: jó példa erre a Nyugaton csaknem ismeretlen Sariati, aki Marxtól és Sartre-tól egészen Fanonig jutott ideológiai kalandozásaiban, azonban hazájába visszatérve az iszlám hőseihez nyúlt.

És itt el is jutottunk az iráni intelligencia – és általában az irániak – talpkövéhez, a nacionalizmushoz. Ez a nacionalista érzés fűti őket, amikor minden ellenzékiességük ellenére is hajlandók támogatni az Ahmedinedzsád hirdette atomprogramot.

Heller Ágnes írja egy Ramin Jahanbegloo-val kapcsolatos cikkében:

Mert ha Iránban azok az emberek ülnének a kormányruánál, akik most a börtönöket töltik meg, akkor nem lenne probléma az urándúsítás, s akkor

*nem fegyvereznék fel a Hezbollah magánhaderegét sem.*⁴

Problémát nem jelentene, azonban semmiképpen nem szűnne meg. Az iráni atomprogram még a sah alatt kezdődött, méghozzá amerikai segédlettel. Shirin Ebadi, Nobel-békedíjas iráni emberjogi aktivista szerint ez volt a „Frankenstein, amit Carterék megteremtettek, ahelyett hogy az emberi jogokra figyeltek volna”. A program 1997-ben kezdődött újra Khatami alatt, s 2003-tól áll a hírek középpontjában, mivel a reformisták legalább igyekeztek azt összehangolni a nemzetközi megfigyelőkkel és követelményekkel. Ebadi ezért a Nyugatot, főleg Amerikát hibáztatja, amiért ellehetetlenítették Khatamiékat, így a konzervatívok már titkolják a nukleáris fejlesztéseket. Ebadi felpanaszolta továbbá Khatami segítségét az afgán háborúban, amire Bush azzal válaszolt, hogy Iránt „a gonosz tengelyének” nevezte. „Irán démonizálása”, ahogy Ebadi nevezi, nem ért el semmit, csak visszalökte az ország vezetését a csigaházába. Most a konzervatívok minden, az atomprogram ellen irányuló katonai támadást felhasználnának arra is, hogy összetörjék az éppen csak éledő reformista-liberális mozgalmakat Irán területén belül. Jól tudják, folytatja Ebadi, hogy egy esetleges támadás csak megerősítené az iráni nemzeti érzelmeket, és az ő malmukra hajtaná a vizet. De még a Nobel-békedíj nyertese sem támogatja, hogy Irán adja fel a programot, inkább az urándúsítás békés céljait, illetve a nemzetközi megfigyelők szükségességét emeli ki.

Ám szkeptikus a külföldi „segítség-gel” szemben is:

„A demokrácia kialakítása az irániak belső ügye” – véli Ebadi, aki szerint a Bush-kormányt nem kéne „megtévesztenie” olyan emigráns perzsa értelmiségieknek, akiknek „nincs jelentős támogatottságuk” hazájukban.

A Nyugat tehát segítheti az Iránban maradtakat, de ne döntse el helyettük, mit akarnak. Egyértelmű üzenet ez, amit Ebadi „elvbarátai” osztanak. A térségben jól ismert iráni nacionalizmus, amely – az iszlámot, mint államvallást is megelőzve – egy zászló alatt egyesíti a klérust és a szekulárisokat,

nőket és férfiakat, fiatalokat és öregeket. A legtöbb iráni számára ugyanis hazája történelme nem a 636-os qádi-szíyyai csatánál kezdődik, mikor a hódító arab seregek elvitték az országba az iszlámot, hanem jóval korábban, Dáriusz és Kiroosz legendás uralkodására megy vissza. Ezért is lehetséges, hogy az Ahmedinedzsád által meghirdetett atomprogram nem akad a mai napig sem jelentős ellenzőre az országban.

Ebadi pedig bízik a fiatal értelmiségi rétegben, amely majd kialakítja a maga demokráciáját. Hazája értelmiségének véleményét tükrözi azonban akkor is, amikor Izraelről beszél: szerinte „nagy hiba” Ahmedinedzsád részéről a zsidó állammal szemben tanúsított viselkedés, és Iránnak ahelyett, hogy Izraelt támadó nyilatkozatokat tenne, el kellene fogadnia létezését, és a palesztin emberjogi problémákra kellene koncentrálnia.

Mind az arab, mind az iráni értelmiséget ezer szál fűzi nyugati társaikhoz, többek között az elhivatottság és egyfajta kritikus látásmód. Az ellentmondások Kelet és Nyugat között korántsem oly nagyok, ha a cél azonosságát nézzük: mindkét oldalon egy békésebb, demokratikus világnak kell lennie. A hagyományokat és szokásokat nem feladni kell, hanem felismerni a szintézis lehetőségét, illetve beteljesíteni az értelmiség mindenütt ugyanazon feladatát: a folyamatos párbeszédet. Még akkor is, ha úgy tűnik, az értelmiség a Goethe által hiányolt eszmecserét csak óvatosan műveli: míg jó színben szeretne feltűnni nyugati társaik előtt, nem akarja elveszíteni népe bizalmát sem, illetve kormányaik jóindulatára is számít.

A weimari bölcs kérdése pedig ma is aktuális.

Jegyzetek

¹ Goethe *über Kunst und Literatur*. Aufbau, 1953. 357.

² <http://www.benadorassociates.com/article/9792>.

³ *Al-Haqiqa Al-Gha'iba* (A hiányzó igazság). Kairó, 1986. Dar Al-Fikr Kiadó.

⁴ Heller Ágnes: *Hajtsunk fejet a „kötéltáncos” előtt!* Múlt és Jövő, 2006/3.

Sóvárgások

Az első zsidó írótalálkozó Jeruzsálemben

Jeruzsálemben, 2007. április 16-a és 19-e között tartották „Kisufim”, vagyis „Sóvárgások” címmel a zsidó írók első konferenciáját, amely az irodalmon túlmutató ügyekkel is foglalkozott, köztük a zsidó intellektuelek társadalmi szerepével, a holokauszt hatásával, az identitás vonatkozásaival, a nyelv(ek) befolyásával, a vallási hagyományokkal.

Ez egyszer méltóképp reprezentálva volt a magyar zsidóság is, már a hivatalos utáni érdemi megnyitó is magyar kezekbe került. Heller Ágnessel és Kőbányai Jánossal beszélgetett egy izraeli szakember a Soá napján, annak az emlékezetre és a képzeletre gyakorolt hatásáról. Persze a téma kapcsán hamar a magyar zsidókra és a zsidó irodalom kérdéseire terelődött a beszélgetés. A *Múlt és Jövő* folyóiratot és kiadót vezető Kőbányai János szerint meghalt a magyar zsidó szellem, elfogyott a legitimációja a magyar zsidó kultúrának, miután a háború utánra a sokszínű kultúrából leginkább csak az asszimiláció hagyománya maradt fenn. Heller Ágnes egyetértett beszélgetőpartnerével abban, hogy a magyar zsidók körében az antiszemitizmusra adott válaszként a zsidóság negatív megélése lett jellemző, és szuperérzékenyen reagálnak minden zs betűvel kezdődő szóra. A negatív identitással és az asszimilációval szembeállította a pozitív integráció fogalmát, s ezek után ünnep-

Írók a színpadon

Heller Ágnes

élyesen megkezdődött a háromnapos rendezvény.

A plenáris ülések és a szekciók végig telt házzal futottak, amibe talán az is belejátszott, hogy az egész rendezvény ingyenes volt, hála a kiváló szervezésnek, a rendezést vállaló „Beit moreset” intézetnek, amely a zsidó kultúra és identitás központjaként határozta meg magát, valamint hála a számos támogatónak. Nemcsak az írók és a költők voltak kíváncsiak kollégáikra szerte a nagyvilágból, hanem rengeteg érdeklődő is felbukkant, általában a szépirodalommal foglalkozó

szakemberek és holdudvaruk. Izraelben minden lehetséges, egyszer maga az egykori vezérkari főnök, Moshe 'Bugi' Yaalon is mellettem ült. Még-hogy a katonák macsók és barbárok lennének...

Különösen érdekes volt a zsidó intellektuelek társadalmi szerepvállalásáról szóló vita. Eredetileg fennkölt elméleti beszélgetésnek szánhatták, de harcossá fordult, amelyet a két táborra oszlott közönség tapsorkánjai támogattak. Natan Scsaranszkij, börtönöket megjáró, egykori szovjet refuznyik, később izraeli miniszter nyitotta meg az ülést. Felvetette aggályait az emberi jogok és a zsidók jogainak kétfelé szakadása miatt, mivel szerinte a két fogalom közti feszültség az utóbbi 30 évben igencsak megnőtt, s Izrael harcai zavarják a diaszpórában élő zsi-

dók állásfoglalásait, morális helyzetét. A. B. Yehoshua nem késlekedett a válasszal, és Scsaranszkij szemére vetette eltávolodását az emberi jogoktól, s közeledését a nacionalizmushoz. Yehoshua szerint Izrael fennállása óta kellemetlen a galuti értelmiségnek, megjelenése elrontotta addigi kívülről szerepükből adódó „erkölcsi tisztaságukat”, az újfajta nacionalizmus megjelenése állásfoglalásra kényszeríti őket. Könnyű ítélni az egyetemes értékek alapján az afrikai éhezéstről vagy háborúkról, ám sokkal nehezebb megfogalmazni az Izraellel kapcsolatos véleményyt. Közben Izraelben is naponta megítéltetnek az entellektüelek a palesztinokkal kapcsolatban. Magyarán szólva Yehoshua szerint cinkos, aki néma. Izraelben minden politika: a két részre szakadt publikum vitájukban harsányan tapsolt, ha a neki tetsző jobb-, illetve baloldali érvelést hallott. Heller Ágnes megpróbálta feloldani az ellentmondásokat. Mint mondta, az értelmiségieknek nem ideológiát kell gyártani és meghatározni a jövőt, ha-

nem szolgálnia kell tudásával, és alternatívákat kell felmutatnia. A diaszpórában élő zsidókra, mindezek mellett, több morális kötelesség is hárul, védeniük kell Izrael létehez való jogát, s szembe kell szállniuk a holokauszttagadókkal. A konferencia többi része a politika helyett inkább a műzsákról szólt. Voltak igen érdekes ülések, amelyeken a költők saját verseiket olvasták fel, voltak beszélgetések arabul, franciául, németül, angolul, oroszul, szerbül, sőt még magyarul is, amit tolmácgépek segítségével követhetett a nagyjérdemű.

A tanulságokról a rendezvény egyik díszvendégét, az ismert izraeli író, Aharon Appelfeldet faggattam. Szerinte nem kétséges a zsidó irodalom léte, ami annyit jelent, hogy zsidó írók zsidó témákról írnak. Appelfeld hasznosnak vélte a találkozót, amelyen rengeteg emberrel találkozott, s kiváló beszélgetéseket folytatott. Szerinte nehéz arról vélekedni, hogy vajon mi lesz a jövőben, fennmarad-e ez a nyelvi és kulturális sokszínűség, eltűnik az

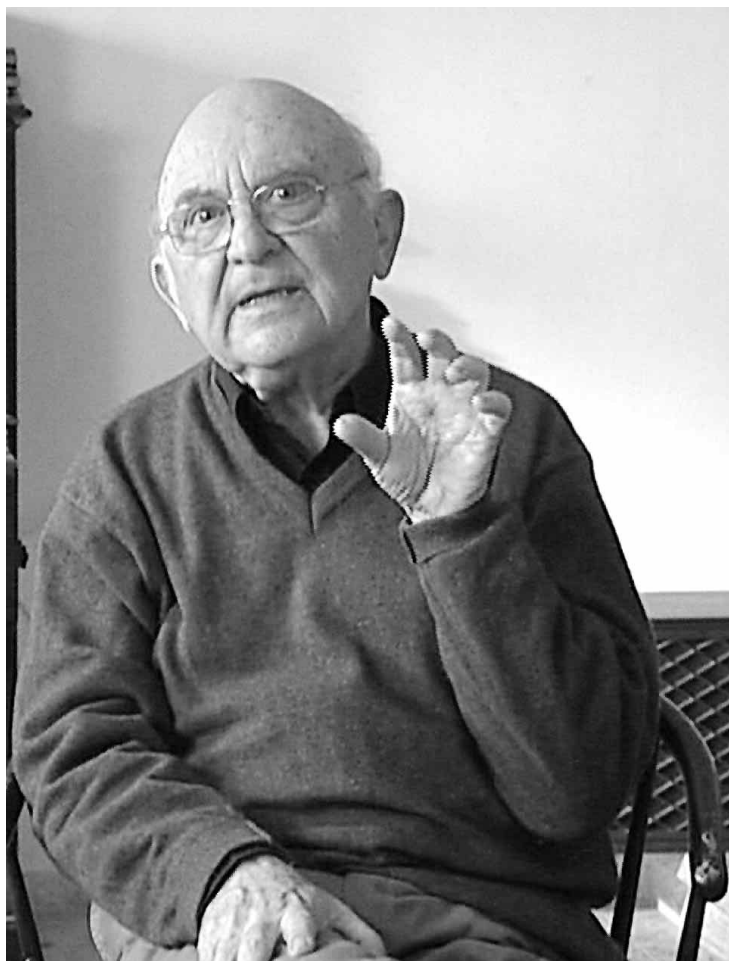
asszimiláció sülyesztőjében, s csak az izraeli héber nyelvű irodalmat hagyja maga után. Mindössze 50-60 évvel ezelőtt a zsidók többsége jiddisül beszélt, és senki sem képzelte volna, hogy ez a nyelv és ezek a zsidók eltűnnek a történelemben. Mint ahogy arra sem gondolt senki, hogy a zsidók valóban életre keltik a héber nyelvet, amit addig egyáltalán nem beszéltek tömegesen. Appelfeld optimista: előre nem sejtethjük a jövőt, s lehet, hogy éppen Magyarországon bukkannak fel majd ismét olyan nagy zsidó írók, mint például Kertész Imre.

Myriam Anissimov Párizsból érkezett, s a következőket mesélte a Szombatnak:

– Apám egy nagyon szegény lengyel családból származott, és már tízévesen munkába kellett állnia. Alig értett a betűvetéshez, amikor jöttek a Bundisták, és megtanították rendesen írni-olvasni. Két évre rá már megjelentetett egy verseskötetet. Franciaországba emigrált, s számára ott is a forradalom jelentette az egyetlen reményt, mivel rettenetesen szegények voltak. A forradalomról álmodtak, ez valami misztikus megoldás volt. Az új világban mindenkinek jut majd munka, nem lesz antiszemitizmus és pogromok. A háború után is Sztálint éltették, s csak 1952 után kezdtek arról beszélni, hogy vajon hová lettek az orosz zsidó írók? Sztálin halála után lassan elkezdtek feladni az utópiájukat. Én magam egy svájci menekülttáborban születtem, oda menekültek szüleim Franciaország náci megszállása elől.

– A konferencián azt mondta, hogy jelenleg Franciaországban

Aharon Appelfeld

nem „politically correct” zsidó irodalmat írni.

– Ez egy különleges dolog, úgy tűnik, hogy Franciaország még mindig a jakobinus forradalom gondolataiban él, a francia intellektuális terroristák azt hiszik, hogy morálisan csakis ők képviselik az értékeket, a jóságot, az egyenlőség eszméjét. Mindezek nevében szerintük az egész világon minden embernek úgy kell gondolkoznia, mint nekik, és mindenkinek franciává kell válnia. Szerintem ez rettenetes. Gyűlölik Izraelt, s Franciaországban jelenleg nagyon erős antiszemita tevékenység folyik. Az arab országokból érkezett emigránsok sokszor elverik az utcán a zsidó gyerekeket. Közben lezárult egy korszak, az asszimiláció miatt vége a francia askenázi kultúrának, ebben a műfajban talán én vagyok az utolsó mohikán. A fiatal zsidók Észak-Afrikából érkezett szefárdok, és azt kell mondanom, hogy erősebbek nálunk, mert nem volt részük a Soóban. Nagyon szép sikereket érnek el a filmiparban, miközben az askenáziak beolvadnak a franciák közé, és kiirtják gyökereiket. A szefárdok büszkéek zsidóságukra, nekik nincsenek komplexusaik.

titásokban hiszek, az identitások szétválasztásában, integrációjában. Inkább polgárnak határoznám meg magam, zsidóságom nem az egyetlen, s talán nem is a legfontosabb identitásom. Persze nagyon sokat jelent számomra, hogy német zsidó vagyok, de ez nem szabad választásom, hanem a sors akarata. Ha választhatnék, talán más szeretnék lenni, nekem ez a kocka valahogy nagyon szűk, túl szoros.

– Ezek szerint ön negatív zsidó, aki zsidóságát nem választja, hanem a környezete erőlteti rá?

– Szerintem az ember egyszerre lehet pozitív és negatív zsidó. A zsidóságom mellett vannak számomra más, nem kevésbé fontos lehetőségek is. Például embernek lenni, polgári, emberjogi ügyekről gondolkodni. A zsidókérdés az emberi jogok között egy fontos kérdés, de én úgy szeretnék zsidó lenni, hogy egyenrangúként elismerjék másságomat a többi másság közt. Nem különleges és kiválasztott szeretnék lenni, hanem a többi másokkal együtt az egyik másimlyen. Nehéz kimondanom is olyasmit, hogy Isten kiválasztotta lennék. Az egyetemeken és a szakirodalomban elsősorban zsidó íróknak tartanak. Létezik egy úgynevezett kortárs zsidó írók fogalma, és én ott szerepelek, miközben általában kifejejtene a kortárs német írók közül, pedig szívesebben tartoznék közéjük. Ez egy ellentmondásos kérdés. Miközben szeretnék részt venni a nagy együttesben, azt is tudom, hogy talán ez az egyetlen módja annak, hogy odafigyeljenek rám. Ellentmondásos a viszonyom az úgynevezett zsidó karakterekhez is. Nehéz meghatároznom, hogy mi is az a „zsidó karakter”, írásaim egy része éppen minden ilyen sztereotípiát lerombolását célozza, hogy a fősvénység, a mindenbe beleszólás, és a többi negatív vagy akár vegyes töltésű zsidó sztereotípiát megszüntse. Számomra az írás nem egy szent tevékenység, ugyanis nagyon antidemokratikusnak tartom az írók kiválasztottság-tudatát. Ráadásul egyszerre tarthatnám magam kiválasztottnak zsidóként és íróként. Utálom az írással összefüggő hübriszt.

Nessa Rappaport amerikai író:

– Nem hiszem, hogy a konferencia feladata lenne egy zsidó irodalomról szóló elmélet megalkotása. Ennél sokkal érdekesebb az egyes írók személyes története, ahogy megtalálták saját útjukat. Többféle autentikus módon lehet valaki zsidó író, például elmondhat egy zsidó történetet, vagy talán még jobb, ha zsidó nyelven ír, s jelenleg engem ezek a lehetőségek kielégítenek. Csodálattal tölt el az itt megjelent írók színessége, sokszínűsége, csodálatos dolog ennyi zsidó író közt lenni. A Jeruzsálemben megjelent írók nem védekeznek, hanem felvállalják zsidóságukat, egyfajta kulturális önbizalmuk van. Különösen tetszik, hogy Jeruzsálem adott otthont a rendezvénynek, hogy mindez Izrael fővárosában, a zsidó világ szellemi központjában zajlik. Már számos helyen voltam, ahol a zsidók írásairól beszélgettek, de kevés helyen találkoznak maguk a zsidó írók. Voltam már konferenciákon, ahol a zsidó írók azt magyarázták, hogy ők nem is zsidó írók, hanem humanisták és univerzalisták, de itt senki sem aggódik azért, mert zsidó író. Ehelyett éppen azt próbálják meg elmagyarázni, hogy a kultúrák és a nyelvek találkozása miként vezette el őket a „zsidó író” kijelentés felvállalásáig. Remélem soha nem jön el az az idő, hogy az asszimiláció miatt az izraeli héber irodalom legyen az egyetlen zsidó irodalom. Saját családomban a héber legyőzte a jiddist, én magam már egyáltalán nem tudok jiddisül, ami szerintem tragédia, de ahogy nem aggódom Izrael jövőjéért, ugyanúgy nem aggódom a zsidó irodalom jövőjéért sem.

Shiri Zsuzsa
(Jeruzsálem)

Esther Dischereit német író:

– Nem érzem jól magam, ha túl sokat beszélnek az identitásról. Van otthonom, családom, pontosan tudom, ki vagyok, s inkább a részleges iden-

Az Árpád-sávós zászló és a jobboldal

Két kérdést intézett szerkesztőségünk az Árpád-sávós zászlóról a politikai paletta jobboldalán elhelyezkedő, vezető értelmiségiekhez:

1. A zászló mind a szélsőjobb, mind a Fidesz rendezvényein feltűnik. Úgy látszik, hogy a jobboldal kanonizálta azt. Mit gondol, mi az üzenete az Árpád-sávós zászlónak és használatának? Miért használják, akik használják, és mit kéne ezzel kezdeni?

2. Van-e helye az Árpád-sávós zászlónak a mai magyar politikában? Mi a véleménye az Árpád-sávós zászló mai politikai használatáról?

A magyar szimbólumok félreértése

Szabad György akadémikus, nyugalmazott egyetemi tanár, 1990 és 1994 között az Országgyűlés elnöke, 1990 és 1998 között országgyűlési képviselő

1. Különböző mennyiségben és hangsúlyi világban tűnnek föl ilyen zászlók. A történelmi zászlók ünnepi fölvonultatása nem magyar specialitás: én először az Egyesült Államokban láttam ilyet. Rengeteg oka lehet az Árpád-sávós zászló mai használatának. A zászló használóinak többsége radikális ellenzékiességét akarja ezzel nyilvánítani. Hiányos lehet a történelmi ismeretük, hiszen már 1848-ban is

törvény rendelkezett arról, hogy a magyar zászló piros-fehér-zöld, a magyar szimbólumok félreértéséről van tehát szó. Nyilván azt hiszik, hogy mélyebbre nyúlnak a történelemben, ha az Árpád-sávós zászlót használják, s nem a piros-fehér-zöldet, holott a polgári nemzetté válás folyamatában – aminek, úgy gondolom, az örökösei vagyunk – a piros-fehér-zöld szín vált uralkodóvá. Magyarország történelmének egyik mélypontján, 1944. október 16-a után a nyilasok megpróbálták állami jelképpé tenni az Árpád-sávós zászlót, persze a nyilaskereszttel együtt. Kezdenünk semmit sem kell vele. Azok a fiatalok, akik hallják, hogy ettől iszonyodnak a legjobban, csak azért is lengetni fogják az Árpád-sávós zászlót.

2. Egy, a múltba történő fordulásnak, illetve egy tévutas radikalizmusnak vagyunk tanúi, a Fidesz vezetése azonban nem támogatja az Árpád-sávós zászló használatát, tehát hivatalos pártálláspontként az Árpád-sávós zászló nem jelenik meg. A nyilas zászló utódjának tekinteni az Árpád-sávós zászlót azonban tévedés vagy túlzás. A betiltását mélyen ellenezném: ha betiltják, akkor titkos jellé válik. Nem szabad belemenni egy zászlóháborúba, mert elmélyítené azoknak a rosszakaratait, akiknél a rosszakarát dominál.

A politikai megmozdulásokról el kéne tüntetni

Lánczi András egyetemi tanár, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézetének igazgatója

1. Semmilyen fölmérést nem olvastam arról, hogy kik lengetik az Árpád-sávós zászlót. A volt szocialista országok közül csak Magyarországon sikerült az elmúlt tíz évben a jobboldalt egyenesíteni és egyben tartani. Ennek a jobboldalnak része az Árpád-sávós zászlók által képviselt nézetrendszer is. Nacionalisták mindenütt vannak, így Magyarországon is, és az Árpád-sávós zászló nagy valószínűséggel erős nacionalista politikai üzenetet hordoz. Mivel a jobboldal ereje és egyben gyengesége az egységében van, így ezek a zászlók megjelennek a legkülönbözőbb rendezvényeken. Kanonizáltak nem mondanám, ugyanis a Fidesz soha senkit nem buzdított az Árpád-sávós zászló használatára, sőt: március 15-e előtt kifejezetten az volt a párt kérése, hogy ne hozzanak Árpád-sávós zászlót a rendezvényükre. Valakinek a magyar államalapítást jelenti a zászló, másoknak egészen

mást. Tudomásul kell venni, hogy a zászló sokakban rossz érzést, félelmet kelt, ezért szerintem politikai megmozdulásokról el kéne tüntetni. Az érem másik oldala, hogy a jobboldal politikai ellenfelei megpróbálják az Árpád-sávós zászlót kollektív bűnként kezelni. Azzal mélységesen nem értenék egyet, ha az Árpád-sávós zászló alá minden jobboldalt bevonnának baloldallal. Ez ugyanis politikai haszonszerzés.

2. Senkinek sem lehet megtiltani, hogy nacionalista retorikával lépjen föl, és ebben a jelentésben használja az Árpád-sávós zászlót. Ismétlem: nem tudom, hogy kik használják ezt a zászlót, ilyen fölmérést nem olvastam. Nem véletlen, hogy egy népszerűtlen-ségben mélyponton lévő kormány és annak vezetője a politikai haszonszerzés reményében ezzel kapcsolatban elővette az antiszemita kártyát. Ennél károsabbat nem tudok elképzelni. Ehelyett párbeszédet tartok helyénvalónak erről a kérdéstről.

Rossz emlékeket ébreszt

Solymosi Frigyes Széchenyi-díjas vegyészprofesszor, akadémikus, a Professzorok Batthyány Köre, valamint az Orbán Viktort is tagjai között tudó Szövetség a Nemzetért Polgári Kör alapító tagja

1. Semmiképpen nem gondolom, hogy a Fidesz vagy a mérsékelt jobboldal kanonizálta volna az Árpád-sávós zászlót. Ennek ellenére sajnálatosnak tartom, hogy rendezvényeiken olykor feltűnnek. Mindaddig azonban, amíg a törvény nem tiltja használatát, nem lehet

ellene sokat tenni. Nyilvánvalóan én nem tudom, hogy az ezt a zászlót lengető embereket mi motiválja, és mit akarnak ezzel üzeni. Hinni szeretném, hogy semmi nem köti őket azokhoz az eszmékhez és mozgalmakhoz, melyeknek tagjai ezt, vagy az ehhez nagyon hasonló zászlókat lengettek a háború előtt és alatt. Amennyiben ezzel a zászlóval kívánnak nagyobb hangsúlyt adni hazafias érzéseiknek, akkor hibát követnek el, nagyfokú érzéketlenségről adnak tanúbizonyságot, mert nem gondolnak arra: ez az Árpád-sávós zászló rossz emlékeket ébreszt azokban az emberekben, akiket vagy akiknek a hozzátartozóit annak idején ilyen zászlók lobogtatása mellett szedték össze és vitték a megsemmisítő táborokba. Rossz érzéseket kelt bennem is, aki '44-ben, tizenhárom éves koromban a főváros utcáin bolyongva könnyező szemmel figyeltem, hogy a nyilas gyilkosok hogyan bánnak zsidó származású honfitársainkkal.

2. Nézetem szerint tartózkodni kellene az Árpád-sávós zászlók politikai használatától, melynek – akarva-akaratlanul – nagyon rossz üzenete van. Hazafias érzéseinket a nemzeti lobogónkkal is ki tudjuk fejezni. Politikai csatákat más módon és más eszközökkel kell megvívni.

Sokan nem tudják, a zászló lengetésével milyen sebeket tépnek föl

Granasztói György egyetemi tanár, a történelemtudományok doktora, az ELTE Atelier kutatócsoportjának alapítója

1. A zsidóság vészorszaka a mai magyar nemzeti gondolkodás meghatározó része. Ha valaki nemzeti alapon gondolkodik, tehát a nemzetet közösségként fogja föl – melynek élő, illetve mártírhalált halt zsidó honfitársaink természetesen a részei –, akkor tudomásul kell vennie, hogy az Árpád-sávós zászló sokak érzékenységet sérti. Úgy érzem, hogy a magyar jobboldal vezető politikusai ezt a szempontot igyekeznek figyelembe venni. Ki kell fejeződnie egy állampolgárok közti – erkölcsi és kulturális alapon álló – szolidaritás. Hozzáteszem, hogy a szolidaritásnak addig kell tartania, amíg nem használják föl kalandor politikai célokra. Bár a nemzeti szolidaritás nevében én az Árpád-sávós zászló használatát mélyen elítélem, valószínűnek tartom, hogy az Árpád-sávós zászló teljesen sosem fog eltűnni. Aki tisztességesen és érzékenyen viszonyul a dolgokhoz, annak rég magába kellett volna szállnia az Árpád-sávós lobogó használatát illetően. Elfogadhatatlan, hogy a zászlót, melynek nagyon régi történelmi hagyománya van heccből, meggondolatlanságból, barbárságból vagy polgárpukkasztásból használják, de ugyanígy elítélem azokat is, akik a zsidóság – és mindannyiunk – fájdalmát kihasználva politikai célokból riogatnak az Árpád-sávós zászlóval, és a politikai korrektség nevében korlátoznák a szabad véleménynyilvánítást. A törvényi tiltást mélyen ellenzem. Bár az Árpád-sávós és a nyilas zászló nem azonos, a lényeg nem ez, hanem az, hogy sokan nem tudják, a zászló lengetésével milyen sebeket tépnek föl.

2. Ez egy nemzeti jelkép, és a nyolcvanas évek óta a történelmi zászlók között szerepel az állami ünnepségeken. A vészorszakot tisztázó viták 1945 óta nem zajlottak le, 1990-ig alig történt valami, a szőnyeg alá söpört kérdések még mindig a szőnyeg alatt vannak. Politikai értelemben a nemzeti érzést és összetartozást kifejező jelképnek a nemzeti zászlót tartom. Nincs kétsésem, hogy a magyar társadalom túlnyomó többségének ugyanez a véleménye.

Szegő Péter

PÜNKÖSTI ÁRPÁD

Apám, kézen fogva Szálasival

II. rész

1939-ben a nyilas párt apám nélkül is a második legnagyobb parlamenti párt lett. A kormány revíziós sikerei miatt népszerűségük rohamosan csökkent. Tervet dolgoztak ki a hatalom átvételére, de Berlinnek még Magyarország 1944. márciusi megszállása után sem kellett. Horthy október 16-ai sikertelen kiugrási kísérlete után viszont már hagyták, hogy puccsal hatalomra kerüljön a Szálasi-féle „Nemzeti Összefogás Kormány”. Gyötrelmes pütkösti királyságuk fél évig tartott. Apámat, Miskolc és Borsod új főispánját 1944. október 28-án, szombaton iktatták be élete legmagasabb tisztségébe. Harmincnyolc éves volt, előtte állt még negyvennyolc esztendő. A *Magyar Élet* tudósítása szerint – amit apám gondosan kivágva végighurcolt a világon – a zsidókérdésről a következőképp nyilatkozott: „Az eddig hozott zsidótörvény csak a zsidóknak biztosította jogait, de nem a kívánt eredményeket hozta meg.” A zsidók jogai akkortájt Magyarországon leginkább a lágerbe utazásra, az elgázosításra és az elégetésre vagy a Dunába lövésükre korlátozódtak.

Apám főispánsága mindössze öt hétig tartott, mivel Miskolc 1944. december 3-án felszabadult „alóla” is. A Borsod vármegye főispánja feliratú, koronás címeres bélyegzőjének egy levélpapírról letépett domború lenyomatát élete végéig őrizgette Brazíliában.

Találkozásunkra ajándékba Horváth István belügyminiszter igazolását vittem apámnak. „Pütkösti Mihály (Zajzon, 1906) a Belügyminisztérium nyilvántartásaiban nem szerepel. Háborús büntett miatt eljárás nem folyt ellene. Tiltó névjegyzéken nem szere-

pel. Mindezek alapján hazatelepülésnek jogi akadálya nincs.” Meglepetésemre nem örült a levélnek. Sértette volna, hogy a kommunizmus vad ellenségének a fejére nem tartanak igényt? Talán meg is ijedt, hogy nyolcvankét évesen mégis hazatelepülhetne, és tudta, hogy milyen csekély ennek az esélye.

Apám, öt öccsétől eltérően nagyon jó nevetésű, gamenes, csibészes öregúr volt, de rossz, dagadt lába miatt is igen fáradékony, és csetlik-botlik a lépcsőkön. Szörnyű lábszárfekélyének csak átmenetileg használt a magyar Prednisolon kenőcs, ettől néhány napra felhagyott a büdös levedzéssel. Találkozásunk, és vagy tíz-tizenöt órás magnós beszélgetésünk ellenére még háború végi menekülésükben is sok az ismeretlen, elvarratlan szál.

Először a legkisebbik Pütkösti fiú, a Brassóban taxizásból élő András bá-

tyám és a terhes felesége indult el Nyugatra. Annus néném valamiért megállt Zilahon, apám pedig elhelyezte az öccsét Szelecky Zita színésznő hungarista férjének budapesti autójavító műhelyébe. Legkésőbb 1944. decemberében el kellett hagyniuk a fővárost, hiszen ekkor már a kormány is Kőszegre menekült, és bezárult Budapest körül az ostromgyűrű.

– Öten voltunk a főispáni kocsiban – mondta apám Brazíliában. – Mi hárman, mert akkor még élt Zsuzsi lányunk, aki 1944-ben született, és kilenc hónapos korában halt meg. (Az első kislányt Rózsának hívták – a harmadik lett Zsuzsi –, és ha jól számolom, Rózsát 1945 májusában vesztették el – a felnőtt gyerek.) A menekülő truppban a negyedik volt András öcsém, az ötödik a feleségemnek, Klárinak az anyja. Az apja – aki körülbelül hatvanöt éves lehetett – meg két fiútestvére bevonult a hungarista légióba. Később egyházi hirdetések útján tudtuk meg, hogy ők Belgiumba kerültek.

Családi legendáriumunkban ez a menekülés „bearanyozódott”. Ugyanis a főispán úr semmi kivetnivalót nem talált sem a lágerekbe hurcolásban, sem a zsidók vagyonának elkobzásában, viszont közvagyonként felügyelt egy rakás így szerzett kincset. Valahol Ausztriában András bátyám ráébredt, hogy a háború elveszett, és állítólag azt mondta apámnak:

– Te Miska, én nem megyek tovább. Nincs értelme. Búcsúzóul hadd tölts meg az aktatáskám a vagonból. Az arannyal könnyebb lenne hazajutni, Brassóban meg vehetnék belőle egy autót, és a saját kocsimmal taxizhatnék.

Apám hallani sem akart erről, hiszen ez az ékszer nem az övék volt!

A másik változat szerint apám sógora, Zoli bácsi mondta:

– Miska, fogjunk ebből egy tarisznyával, és lépünk le!

Hol, hogyan, mikor? Állítólag apám figyelmeztette a sógorát: lelövi, ha hozzányúl az aranyhoz! Aztán évek múltán mintha mégis azt írta volna: „Neked volt igazad, Zoli sógor!”

Ez már végképp mese, sem apám fenyegetőzését, sem az önkritikáját nem hiszem, sem azt, hogy sajnálta az elmulasztott lopást. Ennek az egyetlen fabulának a magvára rákérdeztem Brazíliában:

– Menekülés közben vagonnyi ékszer volt rád bízva. Miért nem engedted, hogy András öcséd megtöltse a táskáját belőle?

– Az önéletírásomban is említett ékszereket Losoncon adta át a polgármester nekem azzal, hogy helyezzem el az aranyvonaton, ahol a korona is utazott. Ez nem egy vagon, hanem egy lakattal lezárt zsírosbödön volt, és a kulcsa sem volt nálam(?). Egész úton kerestem az aranyvonatot, végül egy kis ausztriai állomáson értem utol, és adtam át a bödönt. Bandit a felesége hívta. Hiába könyörögtem neki, hogy maradjon, azt mondta: „Ne haragudj, Miska bátyám, ha felkötnék, felkötnék, de találkozni akarok a feleségemmel.” Bandi olyan kapacitás volt autószerelésben, hogy szenzációs karriert csinált volna Nyugaton.

Ehelyett hazatértek Brassóba, és alkalmanként megjegyezte: – Hülye voltam, hogy hazajöttünk!

– A bödönben zsidó ékszerek voltak? – kérdeztem tovább apámat.

– Lehet, hogy elkobozott kommunista és zsidó ékszerek.

– A pár száz kommunista illegálisban volt, ha le is tartóztattak közülük jó néhányat, ékszereik – vagy a pártvagyon – elkobozásáról nem hallottam, nem is volt rá törvény, mint a zsidóvagyonra!

– Ha te tudnád, hány kommunista per volt, és hányat védtem ügyvédbojtárként Nyírbátorban!

– Az illegális kommunistákból jutott volna Nyírbátorba is? És merészeltek pereskedni?

– Szerintem Nyírbátorban volt pár

száz! Kommunistának mondták őket, de kikérték maguknak, és pert indítottak. Több esetben rájuk bizonyult, hogy kommunisták, és az illetők nem nyerték vissza a becsületüket. Írástudatlan parasztok is jöttek, hogy őket kommunistának mondják, amit Horthy idején mindenki tagadott.

Nyírbátori kommunistaperek! – különös, mint a májszós. Hogyan lehet valakire rábizonyítani, hogy kommunista vagy kereszténydemokrata, ha tagadja? A tettenérés sem fordulhatott elő, Nyírbátor kicsi volt ahhoz, hogy mondjuk röpcédulázzanak.

– Ott volt egy bödön arany, és a végképp elveszett háború...

– A Kárpátok elvesztek, de Budapest nem! Budapest az egyetlen fővárosa a világnak, amelyik hatvan napig ellenállt az oroszoknak: Budapest a Hős Kitarítás Városa! Ez a magyar nép történetében óriási jelentőségű dolog. Ennek is szerepe volt abban, hogy a Hitler utáni első kormány fizette a nyugdíjat a hivatásos magyar katonáknak, akik harcoltak Oroszország ellen. Ellenálltunk hatvan napig! Hősök voltak a Szálasi katonák, pedig egyenruhájuk sem volt.

Apám fordítva volt bedugva a konnektorba. Szálasiék „nyílt várossá” akarták nyilvánítani Budapestet, hogy megkíméljék az ostromtól, Hitler azonban „erődnek” minősítette, és elfogadtatta Szálasival is, hogy Budapestet háztól házig fogják védeni. Valóban voltak hős magyar harcosok, de igazi „Szálasi-katona” – mint apám apósa és sógorai – kevés akadt. A fővárosban négy német és három magyar hadosztály rekedt. A német és magyar vezetők féltek, hogy a „nagyvárosi csöcselék” itt is felkelést indít, mint Varsóban. Az ostrom alatt a két nációbeli katonaság legfőbb élelmi-szertartaléka a hadsereg huszonötezerre becsült lóállománya volt. A kórházakban a sebesülteket a halottakról leszedett kötésekkel látták el. A fővárosi épületek több mint tizede használhatatlanná vált, elpusztult, a közművek nem működtek. Az ötvenkét napot át tartó hosszú és kegyetlen ostromot a korabeli jelentések „második Sztálingrád”-ként emlegették; Bécs hat nap, Berlin két hét alatt esett el. A magyar történelemben Budapest ostroma valóban „óriási jelentőségű”.

Az apám által önéletírásnak nevezett *Meghúzom magam* (1988) című szociográfiámban azt írtam: „Miután a két testvér ekként elvált egymástól, apámékat valahol München táján német elvbarátai kirakták a kocsijukból az árokspartra. Pici gyerek? Terhes asszony? Nyilaszászló? Semmi nem hatotta meg ezeket a rekvirálókat sem. Bizonyára sokan arra gondolnak: azt kapták, amit, érdekeltek. De legfeljebb apám maga »érdekelte« ki ezt a bánásmódot, egyébként ő erre a kalandra engem is magával akart vinni...”

– A „Ki vette el a kocsidat, és hogyan?” – kérdésre apám helyreigazította a túldramatizált szöveget.

– Egy német százados kölcsönkért fél órára, bemenni vele a parancsnokságára, és soha többé nem jött vissza. Azért küldtem a sofőrt is, hogy visszakapjam a kocsit. De becsapott, talán tíz perc múlva kilökte a sofőrt, úgy menekült tovább. Miután éjfélig nem jött vissza, mit tehettem? A véletlen segített. Egy Dobos nevű budapesti teherkocsis – Bandi öcsém ismerőse – felvett bennünket.

A teherautózás lett az egyik oka Rózsa húgom halálának. Apám azt írta, hogy a gyerekecske „nem bírta a menekülés viszontagságait, tüdőgyulladást kapott, ráment a kis élete”, így ő az ausztriai Bad Hallban nyugszik.

Apám Európa közepén, Németországban nem érezte jól magát. Egy rokonnak azt írta: „Elképzelni se tudjátok, hogy menekültem meg Rákosi pribékjeinek a karmai közül egyik katonai zónából a másikba menekülve Németországban, míg végül kijutottam Ausztráliába.” Ez csak akkor hihető, ha kérkedett a nézeteivel, a „rangjával”. Ha valóban annyira hajkurászták volna, akkor kikérlik a szövetséges hatalmaktól, ahogy Szálasi, Imrédyt stb. kikérték. De kis vad volt ő ehhez. Ötheti főispánkodás alatt oly sok gonoszságra akkor sem futotta volna, ha más bölcsőben ringatják. A belügyminiszteri igazolás szerint sem folyt ellene soha semmilyen eljárás. Ennek ellenére, az ő helyében én sem igen maradtam volna Európában. Persze ez az „én az ő helyében” képtelenség.

– Angol nyelvtérületre kívántam menni, mert én már gimnazista ko-

BELÜGYMINISZTER

Budapest, 1989. május 22.

Kedves Árpád!

Leveled alapján megvizsgáltattam külföldön élő édesapád hazatérésének ügyét.

Arról tájékoztatlak, hogy személye a **Belügyminisztérium nyilvántartásaiban nem szerepel. Háborús büntett miatt eljárás nem folyt ellene. Tiltó névjegyzéken nem szerepel.**

Mindezek alapján hazatelepülésének jogi akadályja nincs.

Szívvelyesen üdvözl:

romban tanultam angolul. Két évig voltunk Németországban, és én ott is az angolt tanultam, nem a németet. Azt beszéltem, de nyelvkönyvet csak angolt vettem a kezembe. Angliába nem mehettünk – a kvóta betelt –, Amerikába sem, mert féltem a New York-i zsidóságtól. Ott van az a kétmillió (sic!) zsidó, akit állítólag megöltek. A háború alatt egész Európában nem volt kétmillió zsidó! Ha ötven százalékot megöltek, az sem több egymilliónál; a többi New Yorkban van... Végül elmentünk Ausztráliába.

Az elpusztított, elégetett zsidóknak persze nem volt mindegy, hogy közülük hatmillió vagy egymillió jutott az ismert sorsra. De nem értem, hogy apámat – a Szittyakürtös magyarokat – miért nyugtatta meg, hogy eszméikkel vagy akár tevőlegesen is „csupán” egymillió ember megöléséhez járultak hozzá? Ennyi még belefér? Vagy legyenek elnéző, mert legalább nem tagadta a holokausztot, hiszen egymilliót „bevallott”?

Én évtizedeken át nem tudtam – valószínű, nem is akartam tudni! –, hogy környezetemben ki a zsidó. De a hetvenes-nyolcvanas években előkerült a téma. Magyarországon ekkor kezdtek „suttogni”, hogy ez vagy az zsidó. Egyre több barátom is szükségesnek érezte, hogy tudtomra adja valamiképpen, hogy ő „az”. Mostanság pedig már bizonyos lapok és körök *kurzíválva* közlik ezt ismert nevekről. Nem zsidóznak, dehogy, csak *kurzíválnak*. Aztán a Parlament előtti 2006-os nagy tüntetésen már villanyoszlopra akartak húzni nem is egyet.

Engem barátaimmal, zsidó barátaimmal is már egy életre összebilincselnek érzelmeink, emlékeink. Nekik is számadással tartozom magamról, talán apámról is. Hajtott ez is, hogy akár tíz határon át is elérjem, hogy találkozzak vele. Ők nagyot futottak a felszabadító szovjet csapatok előtt Németországon, talán Dánián vagy Hollandián és Ausztrálián át

egészen Brazíliáig. Nekem már nem kellett ilyen kacskaringósan menni, mégis sokkal hosszabb idő alatt értem el Brazíliába, mint ők. Mikor végre megérkeztem, az igazán fontos kérdések többségét nem tettem fel. Nem készültem fel rá.

– Meddig hittél a németek győzelmében?

– 1944 karácsonyáig, amikor az oroszok Románián keresztül Pest ellen vontak. Szálasi miatt maradtam a mozgalomban, nem lett volna erkölcsös hátat fordítani neki, hisz barátom is volt. Nemcsak főispán voltam, hanem a két vármegye hadművelleti biztosa is: én a tartalékos hadbíró főhadnagy, aki nem is teljesített frontszolgálatot.

– De uralomra kerülésük idején, 1944 októberében még úgy gondoltad, hogy a háború folytatása nemzetmentés?

– Az volt, mert az oláhok még nem ugrottak ki!

– Ők már augusztus 23-án kiléptek a háborúból.

– Tényleg! Magyarország erősítéseket épített a Kárpátok csúcsán az oroszok ellen, ami a kiugrásukkal hasznavehetetlenné vált. Ott meg tudtuk volna menteni az országot, ha ott jönnek, és nem Románián, a Tömösi-szoroson keresztül. Az oláhok kiugrása juttatott bennünket az oroszok markába! Olyan erősítések voltak, mint a francia Maginot-vonal.

– Az sem vált be, Belgiumon keresztül megkerülték. Nem beszélve arról, hogy 1944-ben már nem létezett szétbombázhatatlan védelmi állás!

– Ha Eisenhower nem bratyizik az oroszokkal, más lett volna a helyzet!

– Eisenhower 1955-ben „bratyizott” velük. A háború alatt Roosevelttel volt az elnök, 1945-től pedig Truman – hoztam zavarba a 83 éves embert. Gyorsan másra tereltem hát a szót: – Mikor találkoztál utoljára Szálasival?

– Árulás folytán őt Salzburgban le tartóztatták, ahol én meglátogattam. A titkárnője könyörgött, hogy Pünkösti testvér, az istenért, menjen innen, hisz ebben az egyenruhában elviszik magát is. Ő azt mondta nekem, hogy Magyarországról jöttek Szálasiért.

– Az amerikaiak tartóztatták le, de mindegy – legyintettem. Miért gondolta azt apám, hogy egy ellenséges or-

szág vezetőjének a letartóztatásához áruházi kell?

Szálasi a „nemzetvezetői törzsszálláson”, a Salzburg közeli Mattsee községben került amerikai fogságba május 6-án, és csak október 3-án szállították Budapestre. Vagyis itt szinte semmi sem stimmel. Apám egyik levele szerint: „1945. március 27-én értünk Ausztria földjére” – Szálasi két nappal később. Valószínű tehát, hogy az ugyancsak fellegjáró „Pünkösti testvér” megfordult körülötte az utolsó hazai napokon is a „Gyepű II”-n (Kőszegen), eszébe sem volt hátat fordítani neki.

– Mikor vetted le az egyenruhát? – kérdeztem tőle.

– 1945. május 8-án elástam egy hegyoldalba egy faladában, amiben addig edényeket tartottunk. A ruha egyik zsebében hagytam a kinevezési okmányomat.

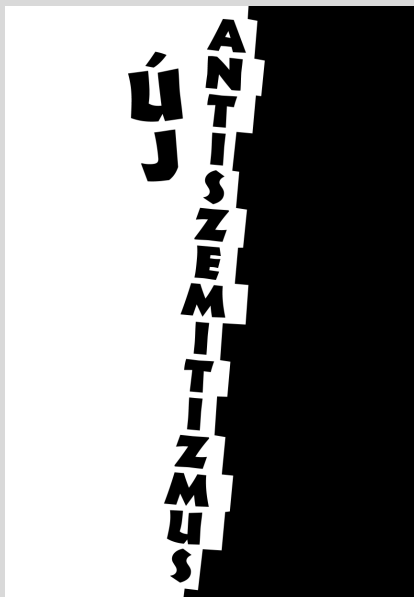
Egy magyar úr! – legalább a ruha vigye tovább a rangot, még ha a föld alatt is.

Ebből kiderül, hogy közvetlenül a háború végnapja, május hatodika és nyolcadika között kereshette fel Szálasi, aki – ő, be furcsa hitleri egybecsengés – nagyjából egy héttel korábban vette feleségül Lutz Gizella tisztviselőnőt, akivel 1927 óta jegyben járt. Ha a letartóztatott nemzetvezetőnek tényleg megvolt még a titkárnője, akkor – kezdetben? – csak házi őrizetben lehetett. Az tudható volt, hogy a magyarok előbb-utóbb jelentkeztek Szálasiért. Ez öt hónap múlva be is következett. Az apámnak mondott titkárnői figyelmeztetés szerint a hölgy hallhatta főnöke látnoki mondatait. Amikor ugyanis a hívei kérték Szálasi, hogy meneküljön, különben kivégzik, ő állítólag azt mondta: „Tudom! Ha az amerikaiak tudnák, mit tesznek, el sem fogának. De mivel nem tudják, elfognak. Ha tudnák, mit tesznek, nem adnának ki. De mivel nem tudják, kiadnak. Ott-hon, ha tudnák, mit tesznek, nem bánatának. De mert nincs eszük, fel fognak akasztani.”

Megtörtént. Setesután, de tudatosan. Egyébként, ha Szálasi Ferenc fél évvel korábban csak ezredennyire lett volna előrelátó, nem vállalja el a nemzetvezetést... De képtelenséget ne várjunk tőle sem, hiszen ez volt minden vágya. Ennyit a szemellenzős látnokságáról.

Új antiszemitizmus

Könyvheti kötetünk

Lehet-e valaki antiszemita, aki kisebbségvédőnek, az emberi jogok hívének mondja magát? A válasz: igen. A zsidóellenes érzület modernizálódik, s ma már – Izrael Államot a középpontba állítva – többnyire e korszerű nyelven szólal meg. Nyugat-Európában és Amerikában ezt a jelenséget nevezik *új antiszemitizmus*-nak. Magyarországon – sajátos módon – elsősorban a szélsőjobboldali médiában tűnik fel e vulgárbaloldali frazeológia.

A *Szombat* folyóirat 2006. januári konferenciáján ezt a kérdést járták körül kötetünk szerzői. Tudományterületeken átvélő, ám

közérthető elemzéseik az időben visszanyúlnak a kezdetekhez, és eljutnak egészen napjainkig. Bemutatják az új zsidóellenesség európai gyökereit ép-púgy, mint ennek kifejlett, modern változatait, vagy az iszlám világban elterjedt előítéleteket. Az izraeli–palesztin konfliktus lángjai – szimbolikusan legalábbis – már rég túlcsaptak a Közel-Kelet határain, s világszerte szélsőséges indulatokat váltanak ki. E könyv elemzései talán hozzásegítik az olvasót, hogy a fogalmak és az események pontosításával, tisztázásával e kérdésben higgadtabb ítéletet alkothasson.

„Antiszemitizmus új köntösben? Minden antiszemitizmus-e, ami antizionizmus, Izrael-ellenesség és Amerika-ellenesség? Aki gyűlöli Saront és Busht, az antiszemita? Aki szereti őket, az filozsemita? Ha választ szeretne kapni ezekre a kérdésekre, olvassa el kötetünket, mely korunk egyik legfontosabb problémájára ad feleletet.”

A kötet szerzői:

Eperjesi Ildikó, Gereben Ágnes, Heller Ágnes, Bányai László, Bence György, Gadó János, Karády Viktor, Kende Péter, Konrád György, Kovács András, Novák Attila, Seres László, Szántó T. Gábor, Tatár György, Valki László.

A kötet ára: 2190 Ft.

Megrendelhető délutánonként a 06-20/584-0512 és a 311-6665-ös telefonszámokon, vagy az info@szombat.org e-mail címen.

Botlatókövek

Robert Graves saját önéletrajzát első világháborús katonaéveire redukálta.

A saját életrajzom a Ráday utca 7.-ről, pontosabban annak légópincéjéről szól.

Az ostrom alatt még valami kincset is elástak ott, és soha senki nem találta meg.

A pincében sokan rejtőztek, bujkáló zsidók és katonaszökevények. Mivel a hely teljesen körbejárható volt, így lehetett a nyilas járőrök elől és előtt elrejtőzni. A ház lakóit azonban rendszeresen igazoltatták. S édesanyám emlékei szerint ott mondtak miatyánkot egy gyönyörű tűzpiros hajú zsidó kislánnyal, aki csengő hangon teljesítette a keretlegények kérését.

Az én későbbi képzeletemben és rémálmaimban a légó úgy jelent meg, mint ahol minden megtörténhet, és meg is történik. Ott üldöznek tábori csendőrök az egyre szűkülő vasajtkon keresztül, és oda viszik Szerb Antalt, Radnótit és a többieket. Mindenkinek itt történt a Ráday 7 alatt. Akkor, hogy lehet az, hogy a Ráday ötben is laktak zsidók? Valamint szer- te a városban, és szerte Európában. És

ezer éve vándorolnak, és próbálnak megfelelni az éppen aktuális hatalomnak. De ez valahogy soha sem sikerül igazán.

Rémálmaim szünetelnek, de nem múltak el. Ezek után, ha valaki megbotlik egy kőben, alaposan nézzen a lába elé.

Roskó Gábor

Roskó Gábor képzőművész fenti szövege a Stolpersteine (Botlatókövek) című képzőművészeti akció megnyitóján hangzott el április 27-én a Ráday utcában.

Günter Demnig kölni művész kis betonkockára applikált réztáblákba vési a holokauszt idején elhurcoltak nevét, születésének és deportálásának időpontját, valamint meggyilkolásának helyszínét. Az így készült, macskakőre emlékeztető Stolpersteine-t az áldozat utolsó szabadon választott lakhelyének bejárata előtt a járdába illeszti. Mára mintegy nyolcezer ház bejárata előtt „botolhatnak” a német városok és falvak lakói a környékükről elhurcolt szomszédok személyes történetébe.

Minden egyes követ privát adományokból finanszíroznak. Németország-

ban 95 euró – kb. 25 000 forint – szükséges ahhoz, hogy újabb kő kerülhes- sen letételre. Az anyagi háttér biztosí- tása után helyi önkéntesek – sokszor fiatalok, iskolások – segítenek a szer- vezésben, kutatják fel az áldozatok pontos adatait, elhurcolásuk történetét, keresik fel a világ minden táján élő hozzátartozókat.

Berger Ágnes projektvezetésével, 2007 tavaszán Magyarország városai- ban és falvaiban is útjára indult a Stol- persteine-akció. Mint honlapjukon (<http://www.macskako.net>) írják, cél- juk, hogy az emlékező macskakövek és a projektet kísérő kerekasztal-beszélge- tések közös gondolkodáshoz vezesse- nek a magyar és a német múltfeldolgo- zás stratégiáiról, és impulzusként szol-

gáljanak további hazai kortárs művé- szeti reflexiókhoz.

2007 áprilisa és augusztusa között Günter Demnig elhelyezi az első emlé- kező macskaköveket magyarországi vá- rosokban és falvakban. Ehhez kapcsolo- dva a 2B Alapítvány és a kölni NS- Dokumentationszentrum közös kiállítá- sán mutatja be a magyar közönségnek Demnig eddigi munkáját.

A magyarországi akció elnyerte a né- met-magyar kulturális együttműködé- seket elősegítő Bipolar támogatását, az első köveket így a német kulturális tár- ca segítségével helyezik el Magyaror- szágon. A támogatás lejártával, a tervek szerint, itthon is a németországihoz ha- sonló civil alapon, adományokból foly- tatódhat tovább a kezdeményezés.

Orthodox kóser ebédek, vacsorák, rendezvények

ORTHODOX KÓSER
HANNA
RESTAURANT

**1074 Budapest
VII. Dob u. 35.**
Tel: +36-1-342-1072
Fax: +36-1-322-7200

VAJDA MIHÁLY

Sisakrostély-hatás*

(Kísérteteim)

Ha megmagyarázhatnánk a megmagyarázhatatlant, akkor azt kellene mondanunk: éppen az a tény, hogy a német elit és a *Kulturjuden* békében és barátságban éltek egymással, az vezetett egyfajta, az idegen csoporttal szembeni hagyományos gyűlöletnél sokkal aktívabb gyűlölethez, ami azután a német társadalom minden olyan rétegében kialakult, amely bizonytalanra vált és fenyegetve érezte magát a modernitásban, és az által.

A zsidó felvilágosodásnak (a *haszkalának*) az a törekvése, hogy a zsidók helyzetét egy, a német társadalmon belül élő kisebbségi nemzeti csoport formájában oldja meg, szerintem nem volt eleve kudarcra ítélve. A zsidó–német viszonyt a modern társadalomban kétségtelenül újra kellett gondolni. A végső csőd nem igazolja azt, hogy ez két nép együttéléséért, ahogyan Moses Mendelssohn, a *haszkala* kétségtelenül legnagyobb alakja elképzelte, eleve nem volt elgondolható. A probléma abban van, hogy annak a hosszan tartó felvilágosodási folyamatnak, mindenekelőtt *tanulási* folyamatnak, melynek a legfontosabb mozzanata a tolerancia elsajátítása lett volna – lásd Lessing *A bölcs Náthánját* –, a közép- és kelet-európai térségben nem voltak adva a feltételei: rövidnek bizonyult hozzá az idő. Ha a felvilágosodás nagy alakjai naivak voltak, akkor főképp csak abban a vonatkozásban, hogy azt gondolták: a kulturális elit felvilágosodásának megvalósulása rövidesen magával ragadja majd a népesség nagy többségét is, ami nem bizonyult lehetségesnek. A közönséges

Fotó: Tóth Csilla

német nem tudta elfogadni a zsidót, mert a közönséges zsidó, aki épp most jött a gettóból, túlságosan is más volt, a *Kulturjude* meg idegen volt a számára már csak azért is, mert az a német elit is idegen volt, amelyhez az előbbi egyik pillanatról a másikra most már hozzátartozott.

De ha Moses Mendelssohn vagy egy David Friedländer álma nem is volt eleve kudarcra ítélve, az említett okoknál fogva, azaz a modernizáció rendkívüli gyorsasága folytán mégsem valósulhatott meg. Ehhez jött még egy másik, ugyancsak a modernizáció folyamatához kapcsolódó esemény, nevezetesen a demokratikus, de antiliberális nacionalizmus felemelkedése, ami azután az antiszemitizmus új, első modern hullámát hozta magával. Amit a német nacionalizmus, mely ez időben arra törekedett, hogy megteremtse a német nemzetállamot, nem tudott elfogadni, az a felvilágoso-

dás eszméje volt két felvilágosodott-toleráns nemzet együttéléséről, Németországon belül. Mendelssohnak semmiféle kétsége nem volt a zsidó vallás nemzeti jellegét illetően, azt illetően, hogy zsidónak lenni nem egyszerűen sajátos vallási eszmékben való hitet jelent, hanem sajátos törvények betartását, sajátos szokásokhoz való alkalmazkodást, sajátos élet- és cselekvésformát. „A mai zsidóságnak, akárcsak a korábbinak, nincsenek tulajdonképpeni hitszimbólumai. [...] Nekünk törvények, szokások, életszabályok, cselekedetek vannak előírva. A tanítások értelmezését illetően szabadok vagyunk. [...] A zsidóság szelleme a cselekvés konformitásában és a tantételeket illető szabadságban jut kifejezésre; kivéve néhány fundamentális tanítást, melyeket illetően valamennyi tanítónk egyetért, s melyek nélkül a zsidó vallás semmiképpen sem állhat fenn.”¹ Zsidónak lenni –

bárhol a világon – mindenekelőtt nagyon sajátos életformát jelent. Mendelssohn mindig a nemzet szót használja, ha zsidókról beszél. Néhány példa: „...hogyan is van képe egy embernek, aki a tisztesség érzésével rendelkezik, egy egész *nemzettől* elvitatni annak valószínűségét, hogy akárcsak egyetlen tisztelteméltó férfiút is fel tudjon mutatni? Egy olyan *nemzettől*, melyből [...] az összes próféták és a legnagyobb királyok származtak?” Vagy: „Némi vizsgálódások után úgy találtam, hogy erőim maradéka elegendő még arra, hogy jó szolgálatot tegyek gyermekeimnek és talán *nemzetem* egy tekintélyes részének is, ha kezükbe adom a szent könyvek egy eddignél jobb fordítását és magyarázatát. Ez az első lépés egy olyan kultúrához, melytől *nemzetem* sajnos! olyan távol tartatik, hogy a javulás lehetőségében szinte már kételkednie kell az embernek.” (Az én kiemelésem. – V. M.) Mendelssohn nem tudott elképzelni egy olyanfajta emancipációt, melynek eredményeként a zsidóság egyszerűen azonos hitű embereket jelentene. „Amennyiben a polgári egyesülés semmi más módon nem tartható fenn, csak úgy, hogy eltérünk a törvénytől, melyet kötelezőnek tekintünk magunkra nézve, akkor igazán szívből sajnáljuk, de szükségesnek tartjuk kijelenteni: ez esetben kénytelenek vagyunk inkább a polgári egyesülésről lemondani” – írja *Jeruzsálemének* végén.

Ha viszont ez a helyzet, ha a zsidóság egy Európában szétszóródott független nemzetet alkot, akkor ellentmondás egyszerre akarni zsidónak és németnek lenni. Ellentmondás, legalábbis a kontinensen, ahol a nemzet egészen biztosan nemcsak politikai, hanem mindenekelőtt kulturális egység. A zsidók mindaddig nem tarthatnak a német nemzethez, amíg betartják ceremoniális törvényeiket, melyek a dolog lényegét tekintve nemzeti törvények. Ha zsidó származású egyének németekké kívánnak lenni, fel kell adniuk zsidóságukat. Moses Mendelssohn utódai, két fiának egyike, Abraham, Felix Mendelssohn-Bartholdy apja, valamint leánya, Brendel Mendelssohn, a későbbi Dorothea Veit, illetve Schlegel, amikor

megkeresztelkedtek, nem tettek mást, csak levonták Moses Mendelssohn álláspontjának a tanulságait, mely álláspont kétségtelenül egybecsengett a német nacionalistákéval. A romantika korában nem csupán Moses Mendelssohn családjának nagy része, hanem számos más jelentős zsidó származású személyiség is kereszténnyé lett, mint pl. Heinrich Heine vagy Rahel Levin, hogy csupán a legkiemelkedőbbeket említsem.

Éppen e kiváló személyiségek esete mutatja azonban, hogy a probléma mégsem olyan egyszerű, amilyennek például néhány Mendelssohn-utód szemében tűnt. Nem Dorothea Schlegelre gondolok. Ő meggyőződéses kereszténnyé lett. Abraham Mendelssohnra gondolok, aki 1820-ban a következőket írta lányának: „...tudom, hogy bennem és Benned és minden emberben van egy örök hajlandóság mindenfajta jóra, igazra és igazságosra, valamint egyfajta lelkiismeret, mely figyelmeztet és vezet bennünket, ha eltávolodunk ettől. Ezt tudom, ebben hiszek, ebben a hitben élek, és ez az én vallásom. [...] Az a forma, melyben Neked ezt a Te hitoktatód elmondja, történeti, és mint minden emberi tételezés, változó. Néhány ezer évvel ezelőtt a zsidó forma volt az uralkodó, majd a pogány, ma a keresztény. Minket, anyádat és engem, szüleink a zsidó hitben hoztak a világra, és abban is neveltek, és képesek voltunk rá, anélkül, hogy ezen a formán változtatnunk kellett volna, a bennünk élő Istent és lelkiismeretünket követni. Mi azután Titeket, Téged és testvéreidet a kereszténységben neveltünk, mert ez az erkölcsös emberek többségének hitbéli formája, s semmi olyasmit nem tartalmaz, ami Benneteket a jótól eltántorítana, sőt csakis olyasmit tartalmaz, ami Titeket szeretetre, engedelmességre, tűrésre és rezignációra nevel.” Olyan valaki számára, akinek a zsidóság pusztán hit, de mindenekelőtt egyszerűen csak hajlandóság a jóra, akinek a szemében a zsidóságnak nem sok köze van a ceremoniális törvényekhez, tényleg pusztán történeti kérdésnek tűnhet fel, hogy ő maga zsidó-e vagy keresztény.

Heine vagy Rahel Levin azonban tudták, hogy ez távolról sem ilyen egy-

szerű. A ceremoniális törvény és a tradicionális zsidó életforma számukra sem jelentett semmit. Ami nemzetiségüket és kultúrájukat illeti, németek kívántak lenni és semmi más. Ezért keresztelkedtek ki. Szeretnék egy részletet idézni Heine egy leveléből, hogy mutassam a németiséghez való mély kötődését. „Őn azt mondja levelében, hogy nagyon nehéz lesz a számomra német lényemet egészen elidegenítenem magamtól. Szavait azzal akarja még felerősíteni, hogy ezt valamifajta szándékos törekvésemnek tekint. Ön téved. Tudom, hogy egyike vagyok a német bestiáknak, nagyon is jól tudom, hogy számomra a német olyan, mint hálnak a víz, hogy nem léphetek ki életememből. [...] Sőt, alapjában véve a németet mindennél jobban szeretem a világon, örömem lelem benne, kebelem pedig a német érzemény archívuma, ahogyan két könyvem a német dalé.” „Könnyű lenne elmenekülni, ha az ember nem cipelné a hátán a hazáját.” S ennek ellenére éppoly kevésbé volt képes bármit is tenni ellene, hogy zsidó maradjon, ahogy Rahel von Varnhagen sem tudott nem zsidó maradni, s több oknál fogva. Ezen okok igen hasonlóknak tűnnek mindazok esetében, akik mondjuk Dorothea Schlegellel szemben, nem örültek kifejezetten annak, hogy kereszténnyé lettek, s nem találtak megnyugvást a keresztény hitben. Egyrészt kétségtelenül el akarták kerülni azt a látszatot, hogy a zsidók csupán bizonyos előnyökért és nyereségért hagyják oda hitüket. De nem ez volt a legfontosabb. Fontosabb volt annak tudata, hogy gyakorlatilag lehetetlen elvetni zsidóságukat. Heine a „soha le nem mosható zsidóságról” beszél (ami egyik oka volt annak, hogy Franciaországban akart élni, ahol a zsidók már emancipáltak voltak). „A fehér szakállt, melynek szegélyét az idő újból megfiatalítón megfeketítette, semmiféle borbély nem borotválhatja le...” E mögött meg valami még fontosabb rejtett. Nevezetesen a szolidaritás, mi több az azonosság érzése mindazokkal a zsidókkal, akik arra ítéltettek, hogy zsidók maradjanak, akik képtelenek voltak hirtelen eldobni maguktól zsidóságukat, mindenekelőtt a keleti zsidókkal (*Ostjuden*). A legjobb

zsidó intellektüelek körében biztosan ez volt a legfontosabb oka annak, hogy zsidók maradtak, még ha kikeresztelkedtek is, vagy akár hívő kereszténnyé is lettek. Szeretnék idézni egy sokkal későbbi, 1927-es szöveget, néhány passzust Joseph Roth *Juden auf Wanderschaftj*ának (Zsidók vándorúton) előszavából: „E könyv lemond azok tetszéséről és egyetértéséről, de ellenkezéséről, sőt még kritikájáról is, akik a keleti zsidókat lenézik, megvetik, gyűlölik és üldözik. Nem fordul azokhoz a nyugat-európaiakhoz, akik abból a tényből eredően, hogy liftes és vécével ellátott házban nőttek fel, jogosultnak érzik, hogy rossz vicceket faragjanak román tetvekről, galíciai poloskákról és orosz bolhákról. Ez a könyv lemond az »objektív« olvasóról, aki a nyugati civilizáció imbolgó tornyából olcsó és savanyú jóindulattal bandzsít le a közeli Keletre és annak lakosaira; színtiszta humanizmusból sajnálkozik a csatornázottság hiányán, és, minthogy fél a fertőzéstől, a szegény emigránsokat barakkokba zárja, ahol a szociális probléma megoldása a tömeges halálra bízatik. Ne is olvassák ezt a könyvet azok, akik megtagadják saját, valami véletlen folytán a barakkoktól megmenekült atyáikat vagy ősatyáikat. Ez a könyv nem azoknak az olvasóknak íródott, akik rossz néven veszik a szerzőtől, hogy az ábrázolt tárgyat szeretettel kezeli, nem pedig »tudományos szakszerűséggel«, amit unalomnak is lehetne nevezni.”² Tudható, ez a fajta szolidaritás kivétel volt, nem pedig szabály. A nyugati zsidók többsége csak azután vált szolidárrissá a keletiekkel, a „pólishi”-kal, miután az utóbbiakat már kiirtották.

Jegyzetek

* Részlet a szerző azonos című, a Kalligram Kiadónál megjelenő kötetéből. Vajda Mihállyal lapunk szeptemberi számában közlünk életútinterjút.

¹ Az idézetek a *Juden und Judentum in deutschen Briefen aus drei Jahrhunderten* című kötetből valók. Szerk.: Franz Kobler. Bécs, 1935. Saturn Verlag.

² Lásd Joseph Roth: *Werke, 2., Das journalistische Werk 1924–1928*. Szerk.: Klaus Westermann. Köln–Amszterdam, 1990. Kiopenheuer & Witsch. 827.

„Sok mindennel adósok vagyunk”

**S. Nagy Katalinnal beszélget
Várnai Pál**

Fotó: Tóth Csilla

Művészettörténész, a szociológiai tudományok doktora, tanszékvezető egyetemi tanár. 34 könyv és 600 tanulmány szerzője.

– Vidéken született, 1944-ben. Hogyan sikerült életben maradnia?

– 1944 októberében születtem Nagykanizsán. Anyai családom, a Rosenheimék, német zsidók. Anyám valamennyi testvérét, huszonnyolc unokatestvéreimet, és nyolcvannégy éves nagyanyámat 1944 áprilisában Auschwitzba vitték. Én azért tudtam életben maradni, mert az apám rendkívül tisztességes keresztény magyar ember volt, akit egyáltalán nem érdekelt, hogy ki zsidó, ki nem. Anyám első férje pedig szintén keresztény, csak

azért nem vált el anyámtól, hogy a gyerekei – köztük én is – életben maradhassanak.

– 2006-ban jelent meg Emlékkavicsok, Holocaust a magyar képzőművészetben, 1938–1945 című könyve. Idéznék az utószóból: „1988-ban, amikor Izraelben jártam, végre érteni véltem, hogy mi a zsidóság és mi a kereszténység.” Akkor döntött úgy, hogy meg kell írnia ezt a könyvet?

– Igen, nyilván a családi háttérből következően, amit bonyolít, hogy ortodox zsidó családból származó anyám vallásos katolikusként élte az életét, parasztszármazású apám pedig vallástalan volt. Születésem köré mindenféle legendák szövődtek, például hogy én nem is Nagykanizsán, hanem egy lággerben születtem, és hogy nem is ők a szüleim, csak felneveltek. Nekem meg kellett küzdenem a saját helyzetemmel

Román György: Bárdossy László, 1946

kapcsolatos problémákkal, tisztázni olyan fogalmakat is, hogy egyáltalán ki a zsidó, és hogy mitől zsidó valaki. Mindezt még bonyolultabbá tette anyám katolikus hite, és zsidó családjának elpusztítása felett érzett bűntudata. Amikor 1988-ban Izraelben voltam, annyit tudtam, hogy nem vagyok se zsidó, se keresztény, de akkor ki vagyok? Izraeli élményeim, Jeruzsálem, Tibériás, a holt-tengeri tekercsek, Jézus története, a Hegyi beszéd helyszíne nagyon mély benyomást tettek rám, és ott értettem meg, hogy a zsidó európai gondolkodást, kultúrát megalapozó vallás. Azóta is vallom, hogy aki keresztény létezés antiszemita, az nem lehet keresztény.

– **A kiváló festőművész Ország Lilinek is egy jeruzsálemi tartózkodás adott életre szóló inspirációt.**

– Monográfiát írtam Ország Liliről, és életem első kiállítását is az ő képeiből rendeztem meg, 1968-ban. Ország

Román György: Népbirósági tárgyalások. Közönség, 1946

Bolmányi Ferenc: Vörösköpenyes imádkozó, 1964

Lili zsidónak született, fontos volt számára a zsidó vallás számos mozzanata. Használt fel zsidó, de más vallási motívumokat is. Nagy hatással volt művészetére a prágai zsidónegyed és Franz Kafka szellemisége. Ország Lili megmeneküléséről több verzió is van. A legvalószínűbb az, hogy az Ungvárról Auschwitz felé vivő úton édesanyja kilökte a vagonból, majd maga is utána ugrott. Egy 1964-es interjúból kiderült, hogy Ország Lilinél is volt egyfajta „zsidó-keresztény egybefonódás”. Ugyanakkor volt benne egy nagyon erős misztikus kötődés is, ami belőlem teljességgel hiányzik. De ha már itt tartunk, én életemből harminc évet töl-

töttem Farkas István festészetével, több könyvem és egy nagy monográfiám is megjelent, és sok helyen rendeztem kiállítást műveiből. Ő Auschwitzban halt meg, de ettől nem lett zsidó festő. Mint a 20. század első felében élő magyar zsidó, polgári származású értelmiség nem kis része, ő is természetes módon volt európai, és magyar zsidó. Nagyon fáj nekik, hogy zsidó mivolta miatt kitagadták abból a kultúrából, amelynek ő nemcsak festőként, hanem könyvkiadóként (Singer és Wolfner) is jelentős szereplője volt.

– **Az Emlékkavicsok az első, szinte enciklopédikus, összefoglaló mű a 20. századi magyar-zsidó**

művészetről, s itt ismét Önt idézem: a könyv szól „azokról, akiket faji, származási alapon a zsidó törvények zsidónak minősítettek”. A könyv alcíme viszont a holokausztra szűkíti témáját. Ha jól értem, akkor itt kettős kritériumot jelölt meg, a holokausztot és a zsidó származást. Akkor tulajdonképpen mi is volt a célja a könyv megírásával?

– Egyértelműen emlékéllítés, ahogy az Ámos Imrétől kölcsönzött *Emlékkavicsok* cím mondja. Meg egy eddig el nem végzett feladat teljesítése, mivel számos más nyelven már jelent meg ilyen témájú könyv. 1988-ban még úgy terveztem, hogy megírom a magyar-zsidó művészet történetét. A jelen könyv nem erről szól. Úgy döntöttem, hogy azokról fogok írni, akiket faji alapon zsidónak minősítettek, akár lágerbe, akár gettóba kerültek, vagy munkaszolgálatosok voltak, bujkálni kényszerültek, vagy mert egyszerűen zsidónak minősültek. Czóbel Béla, az egyik legeurópaibb, legfranciásabb magyar festő soha le nem írta, hogy ő zsidó, nem tartotta magát annak, a korabeli jobboldali sajtó őt mégis mint „a zsidó Czóbelt” emlegette.

Kádár György: Ez asszony volt, 1945

– Hogyan volt lehetséges, hogy a maga is üldözött Czóbelnek sikerült bújtatnia Hatvany Ferenc festőművészt?

– Szentendrén sok művész élt és dolgozott, sokan segítettek.

– Igaz, és nem csak Szentendrén. Dési Huber (zsidó) felesége, Kmetty János, Korniss Dezső, Fekete Nagy Béla és (zsidó) felesége, Barta Éva, Szőnyi István és mások. Nemcsak a zsidó művészeket, de a velük együtt kiállítókat, a velük szolidaritást vállalókat is élesen támadta a jobboldal. **A korszak legjelentősebb képzőművészeti kritikusa, Kállai Ernő jegyezte meg szellemesen: „Könyörgöm, én nem vagyok zsidó, csak zsidóbérenc.”**

– Szőnyi István és fia rendkívül tisztességesen és nagy áldozatvállalással próbáltak megmenekíteni mennél több zsidó művészt. Fekete Nagy Béláék szinte sportot űztek ebből, hamis igazolványok garmadát gyártották. De már jóval korábban, 1938-ban is számos keresztény képzőművész aláírta azt a nyilatkozatot, amelyben a megkülönböztetés ellen tiltakoztak.

– Mennyire fordultak a zsidó származású festők és szobrászok zsidó témákhoz? Berény Róbert, Tihanyi Lajos, Iványi Grünvald Béla, Czóbel Béla, Czigány Dezső, Farkas István, Bash Andor, Fényes Adolf és sok más zsidószármazású művész festészetében alig van jelen a zsidóság, mint téma.

– Fényes Adolfnak

volt egy korszaka, amikor festett öszövétségi témákat, majd megint, a háború idején. A zsidó témákat leginkább Ámos Imrénél találjuk meg, de fellelhetjük Bálint Endrénél, Ország Lilinél, Scheiber Hugónál, Bolmányi Ferencnél, Anna Margitnál, hogy csak a legjelentősebbeket említsem. Fényes Adolf sorsa külön szegye a magyar kultúrának, hiszen ő volt a magyar népi-nemzeti festészet megteremtője, egyik kiemelkedő képviselője. Szomoró Dezsőhöz hasonlóan Fényes Adolf is éhen halt a gettóban.

– **A könyvben igen sok és megrázó holokausztábrázolást találunk. Alkotóik között sokan még a lágerben, a gettóban, a munkaszolgálatban örökölték meg rettenetes élményeiket. Nem kevesen közülük, így például Kádár György, Áldor Péter, Lakos Alfréd, Lukács Ágnes, Reichental Ferenc még a művészetek iránt érdeklődők számára is alig ismertek. Feltételezem, hogy műveik egy része, közvetlenül a háború után, ki volt állítva. Ezek a műalkotások felmérhetetlen értéket képviselnek, tanúságként is.**

– 1945–46-ban igen sok tisztességes kiállítást rendeztek az elpusztított, öngyilkosságot elkövető, vagy a borzalmakat túlélő művészek munkáiból. Szomorú, hogy a szocializmus évei alatt ezek a nem kívánatos témák közé tartoztak, és újból felfedezésre vártak. Jómagam a budapesti Zsidó

Bolmányi Ferenc: Önarckép, 1924

Múzeumban, valamint Berlinben és Rómában is rendeztem kiállításokat a láger, a gettó, a munkaszolgálat élményeiből táplálkozó művekből. Nagyobb méretű kiállítás azonban ebben a témában nem volt, és ezzel is adósok vagyunk. Hozzátehetem, hogy míg Kádár György holokauszt-rajzai amerikai egyetemeken kötelező irodalom tárgyát képezik, Magyarországon alig ismertek.

– Kár, hogy még a kiállításokon gyakran szereplő művészek munkái között – emliteném itt például Bálint Endrét – is csak elvétve szerepelnek a holokausztot megörökítő művek. Visszatérnék a könyvhez, amelyben osztályozza ezt az igen gazdag anyagot, aszerint, hogy kit öltek meg, ki végzett magával, ki és hol vészelte át azt a korszakot. Hangsúlyozza azt is, hogy teljességre törekedett, tehát nem kizárólag értékalapon válogatott, hanem a „kismestereket” is beválogatta.

– Nem esztétikai alapon válogattam, de kétségtelen, hogy a zsidó származásúak közül sokan a magyar mű-

vészet élvonalába tartoznak. Ugyanakkor évtizedek teltek el, amikor származásukra, zsidó sorsukra soha semmilyen utalás nem történt. Szociológus is vagyok, és azt gondolom, ahogyan meghatározó az, hogy valaki férfi vagy nő, ugyanúgy meghatározó a családi hagyomány, a gyermeki élmények, s így a zsidó származás is. Úgy vélem, hogy olyan kiemelkedő zsidó származású művészek, mint Vajda Lajos, Farkas István, Ámos Imre, Bokros Birman Dezső, Berczeller Rudolf, Ország Lili részei a magyar kultúrának, de része az is, ha valaki

**Kádár György: Appel
Appel Rausch, 1945**

**Kádár György: Háromhalálra vert,
1944**

megfestette, vagy megrajzolta lágerélményeit. Ezzel a korszakkal ugyanúgy szembe kellene néznünk, mint ahogy sok mindennel nem nézünk szembe. Sok mindennel adósok vagyunk.

– Más nemzetekkel, kultúrával összehasonlítva, mennyire jelenik meg a zsidó hagyomány a magyar képzőművészetben?

– Ami a zsidó vallási hagyomány vagy a 19. századi zsidó életmód ábrázolását illeti, több német vagy lengyel művet ismerünk, mint magyart.

– Az író Gyurkovics Tibor nemrég egy eléggé rosszindulatú írásában valami olyasmire célozgat, hogy a magyar zsidó íróknak, művészeknek nincs igazán nemzeti identitásuk, „mohó identitáskeresés” jellemzi őket, és ezért csak előadók és utánpótlások lettek, mintsem alkotók.

– Mindenkinek jogában áll butaságokat beszélni. Sokkal érdekesebb lenne tudni, hogy Gyurkovics miért tesz öregkorára antiszemita kijelentéseket. Remélhetőleg ez a könyv tisztáz majd néhány identitással kapcsolatos kérdést. Czóbel Bélának magyar és festő identitása volt, Farkas Istvánnak európai identitása. A zsidó vallású Ámos Imrének is magyar identitása volt, de mellett zsidó is. Miért ne lehetne valakinek többféle identitása?

– Hány évig dolgozott ezen a könyvön? Hogyan sikerült ezt az óriási anyagot összegyűjtenie?

– Tíz-tizenkét évig. Először 1988-ban kezdtem el adatokat gyűjteni, majd a kutatások során világossá vált, hogy a magyar-zsidó művészet történetét nem tudom megírni. Amikor a könyv már a nyomdában volt, jöttem rá, hogy mennyien kimaradtak, például Berczeller Rudolf. Berény Róbertől is külön kellett volna írni. De talán jön majd valaki utánam, aki ezt meg fogja tenni. Számomra a legfájdalmasabb részek megírása az volt, amikor a korabeli kritikák sorolják a fiatalokat, a leendő nagy képzőművészeket, és közülük sokan elpusztultak, s már a nevükre sem emlékszünk. Micsoda hiány ez a magyar képzőművészet történetében!

A múltgeneráló

GreCsó Krisztián (1976) író, költő, a *Bárka* című folyóirat szerkesztője. Legismertebb műve, a *Pletykaanyu* tágabb környezetében nagy botrányt kavart, hisz nem egy olvasója magára ismert. Legutóbbi könyvének – amit nemrég németre is lefordítottak –, az *Isten hoztnak* egyik központi eleme egy háború utáni vérvád története. Korábbi kötetei: *Vízjelek a honvágyról* (1996), *Angyalkacsinálás* (1999). Mostanában Szőke András *Hasutasok* című filmjének forgatókönyvírójaként hallhattuk a nevét.

– A könyveiről írott kritikákban így vagy úgy, mindig előkerül a „népi irodalom”. Hogyan érinti ez a beskatulyázás?

– Ez végigvonul a magyar irodalom történetén. Jelenkori kisugárzása engem is érint, pedig mindenki hangsúlyozza, semmi értelme. Már első verseskötetem kapcsán a népi irodalomhoz való viszonyomat fejtegették, de egy húszéves embernek nincs ilyen viszonya; maximum – hála a középiskolai oktatásnak – annyi, hogy utálja Móricz műveit. Móriczt, aki szintén csak író, népi nélkül, és nem csak azért, mert ugyanolyan zseniálisan ábrázolta a kispolgári világot is. Úgy éreztem: ugyan mi közöm lenne ehhez? Aztán rájöttem: az életanyag, a közeg. Mi másról tudna írni egy fiatalember, mint a saját életéről? Tehát végül is logikus felvétel volt, csak hogy nekem kizárólag az életemhez volt viszonyom.

– És mi volt ez a bizonyos közeg?

– Szegvár, egy konokul zárt dél-alföldi falu. Az első konfliktusom az volt, hogy az a normarendszer, amit otthonról hozok, semmiféle kontinui-

tásban nem volt választott életformával. Emellett az a hagyomány, amihez alkotóként kapcsolódtam, nem a népi irodalom volt. Erősen hatott rám Esterházy, Darvasi, Mészöly, akik egészen más „irodalomfelfogásban” alkottak, mint amit az én élményanyagom elvileg feltételezett. Így kellett kezdenem valamit azzal, létezik-e számomra is a népi-urbánus háttörténet, ahhoz képest akarok-e valamit létrehozni. Az *Isten hozott* kritikáinak egy része olyan ideológiát feltételezett, miszerint ezt a két vonulatot akartam szintetizálni: urbánus módon írni népi témáról.

– Nem gondoltam, hogy ilyen szándékkal írta *Isten hozott* című regényét, de az a természetesség, ahogy e két hagyomány között mo-

zog, nekem is azok kibékítését juttatta eszembe, pontosabban az elmentet olyan feloldását, mintha soha nem is létezett volna.

– Ilyen formában igaz is: arról a szabadságvágyról van szó, hogy úgy nyúlhatok ahhoz a misztikumhoz, életanyaghoz, valóságához, amit belülről ismerek, ahogyan csak akarok. Nem fog behatárolni mindenféle nevetséges szembenállás. Ugyanakkor a kritikák segítettek elgondolkodni, nem dolgozott-e bennem mégis valamilyen félig-meddig tudatalatti vágya egy ilyen kísérletnek.

– Krúdytól és Móricztól kölcsönzött mottói sem arra utalnak, hol helyezi el magát az irodalmi hagyományban, sokkal inkább arra, hogy mit gondol az önmagunkhoz, múlt-

Fotó: Tóth Csilla

tunkhoz való viszonyról. Vagy éppen annak hiányáról.

– A múlttal való azonosulás azt jelenti, hajlandó vagyok-e elfogadni, hogy felmenőim történetei az én egyéniségemnek is meghatározó elemei. Minden csak elmondható történetekből, mítoszokból áll össze, azaz egyéniségem abban gyökeredzik, hogy a nagyapámnak is voltak elmondható történetei. Persze ebből is ki lehet taszítani, vagy azt mondani: *azért sem*. Izgalmasnak találok, hogy egy zárt közösség – ami metaforikus, hívhatjuk akár gyerekkornak is – normarendszerével nem azonosulsz többé, vagy elveszted az azonosulás képességét.

– Kik azok a szerzők, akikben nem egymás ellentétéként merültek fel a különböző élmények, hagyományok?

– Már Petőfi életvitele és írásai is izgalmasak: a fehér kesztyűt viselő, franciául beszélő költő, aki a népi misztikában talál magára. Aztán ott van Molnár Ferenc, akit az első urbánus íróként tartanak számon, holott ugyanolyan bensőségesen viszonyult minden társadalmi réteghez. Az ő különös, őrzött anekdotákból építkező világát, finomságát nagyon szeretem. De a legjobb példa Krúdy, aki az első pillanattól kezdve kiválóan működtet egy fiktív hagyományt, amit nem is ismerhetett. Vagyis nem csak a gyökerekből táplálkozunk – noha azt hiszem, én mindig ugyanazt a könyvet fogom írni: az állandó identitásproblémámról, a komplexusok leküzdhetetlenségéről, még ha egyesek fontosabbnak tartják is a díszletet.

– Nyilván azért, mert eltűntek a falusi, vidéki életet ábrázoló alkotások. Kiveszett annak átélethető közvetítése, amiben önnek nagy segítségére vannak a csodás elemek.

– Igen, a szociográfia is háttérbe szorult, de a fikciós műfajban nagy az igény, hogy valódi egyéniségek szerepeljenek a műalkotásokban. Ez egy jelenség: a fiatalok sztárokat gyártanak maguknak olyan alkoholista, perifériára szorult emberekből, akik kívül állnak a társadalmon. Egzotikusnak találják. Én is a realitást kergetve találtam rá a csodákra. Alapvetően nagyon realista akartam maradni – abban az értelemben, hogy hű legyek az emlékeimhez. A falu teljes univerzum volt, ám ezt a teljességet pusztán a tények leírásával nem tud-

tam érzékeltetni. Azok alapján egy ledőngölő, szociografikus munka született volna, aminek semmi köze az emlékeimhez. De az *Isten hozott*nak, a perverz, különös, kavargó anekdoták mellett mégiscsak az a lényege, hogy egy kamasz visszatálal a saját múltjához.

– Ha valamilyen élményanyagot így lehet közölni, biztosan találkozott olyan irodalmi művel, ami hasonlóan az ön munkásságához a „zsidóságélmény” autentikus ábrázolását nyújtja.

– Inkább „vallástörténeti” hatásról beszélnék. Egyrészt a közös hagyomány érdekelt. Mondok egy példát: miután a homokozóban játszottam egy pohárral, nagyanyám – aki már nem tartotta a katolikus vallást, de élénken közvetítette számomra a paraszti kultúrát – azt mondta, a pohár tisztátalanra vált. Miért? Nem volt válasz, ahogy arra sem, miért tartja külön a húsos és a tejes edényeket. Másrészt a zsidóságban találtam meg a kitaszítottság metaforáját: mikor nem csak elveszted a múltad, hanem esetleg nagyon is ragaszkodsz hozzá, de már nem vagy odaillő. Hiába próbálsz értelmiségiként ragaszkodni a falusi múltadhoz. Egyik tanulmányában Eliade az „első időről” beszél, ami az ember életének azt az időszakát jelöli, amikor minden először történik meg vele. Az emberiség első ideje ilyenképpen az őszövétségi hagyomány. Szükségem volt erre az első időre, így generáltam magamnak identitást, a paraszti kultúrában ugyanis nincs bázisa az emlékezetnek.

– Nagyon ősi, archaikus kapcsolódási pontokat említ, de regénye, aminek egyik szála egy háború utáni vérvádhoz kapcsolódik, a zsidó – vagy kisebbségi – létszituáció egy másik aspektusának ismeretéről, átéléséről tanúskodik: a kitaszított-ságról, amire legalább olyan könnyen asszociálunk, mint a „kollektív zsidó emlékezetre”.

– Három zsidó család élt a faluban; többen visszatértek a háború után, így Klein Viktor is, aki a könyvemben Klein Edeként szerepel. Néhány hete volt csak otthon, amikor megvádolták egy szűzlány meggyilkolásával. Az ügynek főleg a lelki mozgatórugói szörnyűek: hogy három családot nem volt képes megvédeni a falu, majd ezek után sem-

miféle lelkiismereti szembesítés nem történt. Sőt a lelkiismeret-furdalás alatomos módon, „alulról” jelentkezett a háborútól elnyűtt, első szóra felheccelhető emberekben. A lányt valóban meggyilkolták, és szokás szerint „valaki” a kelmeárushoz látta utoljára bemenni. Klein Viktort ezek után budapesti rendőrök menekítették ki.

– Más formában ön is megtapasztalta ezt a szituációt, amikor Pletykaanyu című könyve után meghurcolták. Egyrészt idegenné vált, másrészt szükségszerűen a közösségben élő, abból kiemelkedő író szerepébe kényszerült: „saját fészkebe piszkított”.

– Ezért működtettem egyszerre emberként és íróként is az emlékezés és az idegenségérzés metaforáit ennek a háború utáni történetnek az újraírásában, és a saját életemben. Rögtön rátaláltam Klein Viktorra, hisz volt egy ember, akivel hasonló dolog történt. Én is átéltem, milyen bűnbakká válni, milyen az, amikor elfordulnak tőlem, mintha fertőző lennék, nem szolgálnak ki a boltban, megkergetnek. Annyit mondták, hogy lassan kezdtem magam bűnösnek érezni. Gyökere, mechanizmusa is hasonló volt a két esetnek: a közösség normarendszere alól senkinek sem szabad kivonnia magát. Aztán tárcarovatomban, ahol először minden fikciót nélkülözve írtam az esetről, tesztelgetni kezdtem a mai toleranciát: mit szól hozzá a falu? Természetesen azt, hogy nem kellene egy gyilkosról – mert máig annak tartják, ezt semmilyen észérv ki nem törli – irkálnom.

– Azt mondja, „tesztelgetett”. Véletlenül – ha tudjuk is milyen személyes motivációi voltak – egy erre alkalmas történet került a kezébe, vagy keresi az ilyen témákat?

– A döbbenetes igazságtalanságot, hogy Klein bűnösségét még mindig megalapozottnak látják, nem tudom lenyelni: szégyellem magam. Szívesen találkoznék vele, ha még él, hisz egy felé irányuló bocsánatkérés is ez a könyv. Nem ez az elsődleges tétje, de nagyon fontos, hogy az a vidék, ahonnan ezeket az embereket elhurcolták, ahol a *hiányuk van*, a saját múltja részének tekintse őket – különben halálra ítéli magát. Ezt akartam érzékeltetni.

Csáki Márton

GRECSÓ KRISZTIÁN

Barátom, Klein Viktor

Egy regény alakja – egy másik fiktív valóság

Klein Viktor az egyetlen valamirevaló kelmeárus volt a környéken. Cifra anyagainak, puha kelméinek az egész megyében nem akadt párja, pedig tudvalevő, az efféle ingyencségeket az alföldi ember is szereti. Jártak hozzá a szeles Apátfalváról a híres duhaj legények, meg a napfényes Csongrádról a kíváncs, gömbölyű lányok. Jöttek mindenhonnan, mert csak az ő kereskedésében kaptak finom anyagot az eladósorba került csongrádi lányok, és azok a híres duhaj apátfalvi legények, akikről azt beszélnek, nincs olyan disznóvágás azoknál, amelyiken ne lenne részeg az egész csapat.

Szóval roskadoztak a polcok a finomabbnál finomabb anyagok alatt, jó volt nézni, mert azt igen jó, ami működik, ami szép, kerek, és legfőképpen egész. Klein Viktor barátom, távoli lelki társam nem is akart ennél többet, nem kívánt volna az áldásért még jutalmat, újabb áldást, hogy így fogalmazzak, nem tartozott a szép és gazdag embereknek azon oktan csoportjába, kik jótéteményt várnának még azért, mert szépek és gazdagok. Inkább annak örült, hogy az Örökkévaló napját nyugodtan megszentelheti, szombatot nem zavarják a katolikus testvérek, és hogy széles e vidéken nem akad ember, ki ne szeretné. Halomából tudom, a szakállát dörzsölve sokszor hálát adott az Örökkévalónak, megcsókolt valamit, ami éppen a keze ügyébe akadt, mondjuk az ajtófélfát,

mert annyira jól érezte magát ott éppen, ahol volt, hogy még egy olyan halott valaminek is hálás tudott lenni, mint egy ajtófélfá. Nem mondom, hogy rossz tulajdonsága ne lett volna, ne fordult volna meg a fejében: az Örökkévalót áldja ugyan, de a teremtet világot azt nem.

Hogy is ne lett volna így?

Hiszen mikor kilencszáznegyvenötben abba a marhavagonba, amihez hasonlóval másfél évvel azelőtt ismerkedett meg közelebbről, ismét betuszkolták, majd a falu poros állomásán az utolsók között kilökték, akkor – be kellett ismernie utólag – igen fáradt, keserű örömmel lihegte, itthon vagyok. Ráadásul csak egyetlen mozdulattal tudta megtoldani az igazán elkínzottan átélt, de mégis nagyszerű viszontlátást: összerogyott rögtön. Gyöngé, karnak való lábát inkább a szentlélek rakta, mint a testi erő. Persze Klein Viktor sokat gondolkodott ezeken az apró megingásokon, és egyetlen vigasza ilyenkor is csak az volt, hogy nincs szerve az embernek olyan, amivel az isteni dolgok természete felől egyáltalán tudakozódni tudna, és hogy talán tényleg úgy van: *lehet szeretni az életet, de az értelmét, azt semmi esetre.*

Így volt ezzel Klein, ahogy szerintem ezzel eléggé sokan vannak, ismerte a vergődés messzi vidékeit, mégis boldog volt és hálás, mint említettem tehát, az életnek (s vele az Örökkévalónak, persze), ha másnak nem is. És az a szemre való lány is, aki kelengyéért nézett be hozzá (néhány szatén fölsőt át is tapogatott, noha semmit nem vásárolt, és el is porolt gyorsan), az is örömet okozott

neki. De az öröm is csak kesernyés vergődés, mondogatta később Klein Viktor barátom, távoli lelki társam, akit ugyan személyesen sosem láttam, de mindezeket a jelzőket merem mondani, mert barátság dolgában jómagam a látásomra nem hagyatkozom.

Szóval illetni sem tudom azt a szürös fájdalmat, amit akkor érzett, mikor a köréje szőtt gyűlöletet megsejtette, mikor kezdte bőrén érezni a gyanút, aminek kínzó súlya alatt ő maga is gyanús lett magának. Figyelni kezdte a saját viselkedését, kérdéseket tett fel, hogy alibijét tisztázhassa, szent iratokra hivatkozott, miszerint a zsidó testvérek nem, tényleg nem használják szűz lányok vérének templomaik avatásához, ez egetverő oktalanság, kiáltotta, higgyenek nekem. Kár lenne azt mondani, nem, nem hitt neki senki, mert ez nem lenne igazság. Mégis, a tűz mint ha csak folyton olajat kapott volna, dehogynem, mondogatták elleni, dehogynem. És Klein Viktor megéreztette ismét, milyen sok ízű is a valóság, hol sós, hol sokkal kesernyesebb, mint az epe, nem fogadod el a teremtet világot, kérdezte magától fölháborodva, mikor Láng Bélát, a szentesi kapitányságról kirendelt nyomozót meglátta, mikor el kellett hinnie, ez a nemrégiben még kórházi lepedőket lopkodó, alkoholtól bűzlő férfi a Törvény, még hozzá úgy, mint a törvény *maga*. Az állomás folyton csöpögő csapját látta maga előtt ismét, érezte, ahogy földre esve az édes víz csicsérgésének örül, és a magas épület árnyékában fölgyülemelő dohos szagok annyira jól esnek, itthon vagyok, mondta megint, a kórházi lepedős tolvaj, illetve Láng Béla nyomozó elvtárs teljes értetlenségére, mi van, kérdezte az, de Klein Viktor az állomás macskakövei közé bújó csik-kekre gondolt, ahogy azoknak örült, mert azok emberektől vannak, és akkor csak úgy van, hogy nincs az embernek érzékszerve, mivel az isteni dolgok természetét megérezhethné. Aztán amint Láng Béla nyilasból lett friss kommunista nyomozó elvtárs, korábban kórházi tolvaj megbökte, hogy márpedig azt a lányt, apókám, magánál látták utoljára, úgyhogy vakuljon már ide, inkább már csak arra koncentrált, hogy lehet szeretni az életet, de az értelmét, azt semmi esetre.

Székely Magda (1936–2007)

Rövid betegség után elhunyt Székely Magda költő. Székely Magda, ez a nálam negyvenhárom évvel idősebb asszony – furcsa módon, távolról, de valami sajátos, bizalmas távolságban – a barátom volt, azt hiszem. Mindenesetre volt valami felszabadítóan bizalmas, pontosabban kitüntetően bizalmas távoli kapcsolatokban. Ez nem nekem szólt, mindenkivel így volt, akit szeretett. A nagyság minden jele nélkül volt nagy költő és nagy ember. Számára hatvanhárom évvel ezelőtt valóban felfüggesztődött az idő, akkor, amikor az édesanyját elvittek mellőle meggyilkolni. A teremtés természetessége végleg visszavonatot, a világ megszűnt otthon lenni. A teremtésért mindennap meg kellett dolgoznia ezután, és ő éppen ezt tette. Azt akarta, azt kívánta, hogy a teremtés mégis legyen. Tudta, hogy az ember nem olyan, amilyennek a humanizmus elképzei, ezért az ő humanizmusa nem az ember eszményét szerette csak. Az ember nem szükségszerűen és nem antropológiailag jó, hanem istenképmásóságának lehetőségében, jósága több mint állapot: csoda. Tudta, hogy választása nem megalapozható, nem vezethető le semmiből, a világ nem áll semmi hiten túli fundamentumon. „Gyökértelen is felszökik / a bizalom törekeny szára, / az igazakat számolom / hogy tűz ne hulljon Szodomára.”

A verseiben pusztulás és teremtés határpontjain járunk, a világ kérdésességének terében, a világ meg nem alapozottságában. Mindig a végsőt mondja költészete, ezért végtelenül reduktív. Arcok és események kimecszve az időből, ahogy Pilinszkytől tanulta, „csak a végleges arcok / erős vonása látszik. Az idő megcseréli / minden követ a falnak / a lapnyi tér-

ben állók / hibátlan megmaradnak.” A feltárlás, az apokalipszis a versek megszólalásának feltétele. „Alig valami, ki a bátor, ki a gyáva, / honnan mégis a helyzetek végső világossága.” Ezt a „végső világosság”-ot keresi, ennek apokaliptikus terében szólnak meg versei, a költői szó átvezet az „alig valami”-ből ebbe a térbe. Maga is ebben az apokaliptikus térben jelöli ki költői megszólalásának egyetlen lehetőségét. Az apokalipszis nem témája, hanem helyzete és formaelve.

*„Most tűnnek el a földek mindörökre,
és mindörökre eltűnik a tenger,
mint elapadó víz, magamra hagynak,
úgy úsznak el a sosemlátott falvak.*

*Fedelem épül itt, ebből a fából,
már készülöben sarkok és falak,
csak ablakai meg ne rogyjanak,
magasodjék és legyen biztos otthon.”*

Székely Magda beszédpozícióját a prófétai hagyomány ihleti, szokta mondogatni, hogy költészete legfontosabb ihletését Benoschofsky Imrétől, a Frankel-körzet egykori rabbijától kapta, akivel áttanulták kamaszkorában a prófétákat. Feladatköltészet ez. Elkötelezett és egy-ügyű. De ez éppen nem a lírai én felnagyításához vezet, a költő nem abszolút kompetens vátesz lesz, hanem tanú, eltűnik feladata mögött. „Nem az én

szavam az a szó / s ha ki nem mondom, agyonéget.” Őt elkerülte a „költők ősi átká, akik jajongnak, hol beszélni kéne” (Rilke). Ő beszélt. Verseinek reduktív aszketizmusát a tanúság parancsa magyarázza.

*„nem enyhülhetek, mert helyettük élek,
akikben többé nem kelhet bocsánat,
ők nem változnak, mint föld a követ,
úgy viselik a mozdulatlan vádat.*

*Tavaszkodik. Én eszem és növekszem.
Az eleven hús élőhöz hajolna,
kapaszkodnék a létező világához,
mint növény a karóra.*

*de úgy kell élnem könyörtelenül
és enyhületlen, ahogy ők halottak,
meg kell maradnom, mint földön a kő,
igazságukban meg nem ingatottnak.*

*Heged a föld. Kihasított helyük
a születőkkel lassan megtelik,
minden nyomukat benövi az élet.
Magam vagyok az utolsó ítélet.”*

Ez a próféta nem választott ki, hanem csak megmaradt – utolsónak. Így mint utolsó jut el a végsőhöz, és önnön beszédpozíciója válik utolsó ítéletté: „de mert mindannyiuk helyett / kellett helytállnia / így tette, amit tehetett / lett egyetlen fia.” Olyan próféta, olyan tanú, akit „nem őriz Úr”, „s nem lakik benne hatalom, mely élő húst növel a csontra”... Mindez együtt talán valamit megmagyarázhat abból, miért nem lett ez a feladatköltészet ideologikus, hogyan lett nagy költészet.

A holokausztot egyetemes érvényűnek, világeseménynek tekinti, de zsidóként, a prófétai hagyomány örököseként szólaltatja meg. Egyes versei akár midrásként is olvashatóak.

*„Átok feszítette a géget
és áldást kellett mondani*

*lenn a sivatag napsütésben
Jákob sértetlen sátrai*

*A létezés ha leomolva
mind ami volt megméretik
adassék akkor szó megáldani
a Moáb népeit"*

Az aszketikus-reduktív feladatköltészetben a tavasz is csak az apokalipszis perspektívájában mutatkozhat meg. Székely Magdánál a tavasz nem szerves növekedés, nem kitavaszkodik, nem érik, nem rügyezik semmi, a tavasz beáll, lesz, megtörténik kalkulálhatatlanul, mint a kegyelem. Épp olyan világon kívüli, mint a mondás helye: „fehér az ég, feloldozó, / hull fényesen, haloványan” – zárul *Szerelem* című verse.

Mindebben semmi nincsen, alig valami abból, amit nekem Székely Magda jelentett. Ő nagy költő és nagy ember valahogy egymástól függetlenül volt, annak ellenére, hogy személyes erkölcsé aligha tartotta volna szétválaszthatónak a költői szót attól, aki mondja. Mégsem volt benne semmi „költő”, igazán. A nagymamámon kívül egyedül az ő szájából hangzott őszintén az aggodalom, hogy ugye biztos ízlik nekem az, amit behozott. Nem hiúságból aggódott. Élte minden erejével, minden erejével életét, és folytonosságot akart csinálni a kivételes és pillanatszerű szeretetből.

Amikor belenövünk a világba, amikor a halál valószínűtlen tudatából távoli bizonyosság lesz, megtérünk lassan a közhelyekhez, amelyek összekötnek bennünket halottainkkal. A ránk maradt közhely az élet áramlása, ahogy körül-foly bennünket. Igen, még annyi mindent kellett volna mondanunk, pedig többnyire banalitásokról beszélgettünk, nagyon fontos banalitásokról. Mint például az, hogy ízlik-e a sütemény. És Székely Magdával belőlem is meghalt valami. Egy szelíd tekintet, a tudat, hogy a mobiltelefonomban mindig viszem magammal egy kivételes, és ha kell, hozzám beszélő hang lehetőségét. Nagyon szerettem.

Csak az ő alázata miatt tudom kimondani, hogy áldott az igaz bíró. Boruch dáján há emesz. Legyen áldás az emléke, ezt senkinél nem érezném ennyire pontosnak. Zikorajn livrocho, fonassék be az élet kötelékébe.

Vári György

A boldogok mind hülyék?

A halottnak hitt apa két év után visszatér a háborúból, de közben megvakul, közben nagylánya prosti lesz, közben öccse lenyúlja az asszonyt, közben kisebbik lánya is elidegenedik tőle, közben meg még Dino kutyát is felzabálja a család. C'est la guerre! Az izraeli Nemzeti Színház vendégjátéka.

A z izraeli Nemzeti Színház, a Habima két estén vendégszerepelt a budapesti Katona József Színházban.

A svéd drámaíró, Lars Noren *Háborúja* igen ambiciózus: megkísérli egyetemesíteni, mintegy közös nevezőre hozni *A Háború* borzalmait. Hogy melyik háborúról is van szó? Hát akármelyikről, épp ez benne a csavar! Van itt attribútum bőven, tes-

**Részlet az előadásból
Rami Heuberger és Igal Sade**

sék választani: kalasnyikov, mélyhűtő, légkondi, zsenge lányokat erőszakoló ruszlik, gyermeket apjával halálra korbácsolató örök, ráógumival prostituáló amcsik stb. Mindez az öt szereplő elbeszélésén át-szűrve – a darab az absztrahált háború végén-után játszódik. (Az absztrakció odáig megy, hogy a szülőknek nevük sincs, ők „az” apa és „az” anya.) Lényegében egy család szét-hullásának vagyunk folyamatosan tanúi. Csakhogy az egyéni tragédiák, melyek külön-külön akár hitelesek is lehetnének, itt nem állnak össze egységgé. Mert túl sok van belőlük. Mert túl végtelenek. Mert túl egyszerűen történnek. A néző egy idő után telítődik: a darabban a „vagy-vagy” helyettesítődik az „is-is”-sel. Persze meg lehet vakulni egy háborúban, akár egy – sejtetően – felrobbant öngyújtótól is. Megelégedvén a nyomort és a magányt, szerető után nézhet a feleség. Lehet ez a szerető ép-penséggel a sógora is. A lánya is el-kurvulhat, persze. De ez így együtt – némi rosszindulatú túlzással – olyan, mint valami gasztronómiai csemegének szánt kompozíció, melyben az amúgy kitűnő bélszín, pisztráng és tűzdelt őzgerinc próbál fenséges eleggyé átlényegülni, mintegy a konyhaművészet esszenciáját adva. Nem megy.

Nézhetjük persze a darabot – most már elvonatkoztatva a háborútól (ami persze kissé necces, lévén ez a címe) – emberi/morális aspektusból is. Kötelező-e a családnak visszafogadni a nyomorékká és ily módon hasznavehetetlenné vált családfejt? Muszáj-e pont a háborúzó férj öccsével összeszűrni a levelet? Van-e akkor nyomor, mely igazolhatja a házi kedvenc elfogyasztását? Bűn-e a megélhetési prostitúció? Szükségképpen felnőtté érlel-e a kataklizma? „Hüm-hüm” – felelhetnének körülbelül bármelyik kérdésre, békeidős erkölcsi biztonságunk magasából. Csak egy baj van ezekkel a kérdésekkel: szájbarágósra sikeredtek. Ez sem viszi el hát a hátán a darabot.

Ami viszont sikeresnek nevezhető, az a díszletezés, a színészi játék, és – részben – a rendezés.

Az egész darab egy helyszínen,

egy kiégett, romos, házféle térben játszódik. Ott történik minden, oda-hallik az ágyúropogás, az elhúzó bombázók, a vonatpöfékelés. Ott ül a nyitóképben a csonka, családfejt nélküli család, és ott végződik a darab, az immár magára hagyott családfejtvel.

Az izraeliek körében népszerű színészek játéka magánál a darabnál jóval pozitívabban minősíthető. Leghitelesebb talán Iván bácsi, a lesipuskás figurája, aki rámoccan az ingyen kínált prédára, de gyáva a valódi döntésekre. Az anya, a kiégett, elfáult antinő, és egyben mégis nő, anti-anya és egyben mégis féltő anya szerepében ugyancsak remek alakítás. Az apa egyszerre sajnálatra méltó és gyűlölködő – tapogat, csetlik-botlik, ugyanakkor félelmetes zsarnok, aki saját lányát kis híján megerőszakolja, feleségét tulajdonának tekinti. Játéka néhol kicsit túlmozgásosnak tűnik, de mentségére szolgáljon: nemrég vakult csak meg, még nem jött bele. A két lány figurája már kicsit problematikusabb. A kislány – a darabban 13 éves – hol szaltózik, viháncol, botkarddal játszik, hol együtt szipuzik nővérével és nagy bölcses-

ségeket mond. („Nem vagyok boldog. A boldogok mind hülyék.”) Mintha a cseppet sem kislány színésznő korát próbálná ez a pörgettyűség feledtetni. A nagylány (15 éves) pedig a legközhelyesebb prosti. Ledér ruha, vonagló járás, cigaretta a szájszélen, rúzsos ajkak.

A *Háború* – bár vannak benne remek ötletek, lélegzetelállító percek és briliáns színészi alakítások – így sajnos megmarad a könnyen feledhető színházi élmények szintjén. Kár.

L. Szél Júlia

Lars Norén
HÁBORÚ

Apa: Rami Heuberger
Anya: Osnat Fishman
Benina: Hila Feldman
Iván bácsi: Igal Sade
Semira: Ania Bukstein

Fordító: Lizzie Oved Scheja
Díszlet és jelmez: Frida Klapholz-Avrahami
Világítás: Roni Cohen

Rendező: Ilan Ronen

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves
előfizetési díj 15 500 forint
Megrendelhető
a szerkesztőségben, telefon:
210-5149, fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

**SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.**

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.
PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

Mindannyiunk kísértetei

– *Imádkozunk!* – szölt ellentmondást nem tűrő hangon Lorenzo testvér.

Inés, a gazdag spanyol kereskedő lánya gondolkodás nélkül térdre borult, és hangos imába fogott.

Mielőtt e ponton az olvasó unottan továbblapozna, mondván, hogy ennél szokványosabb jelenetet elképzelni sem tudna, és szegény Forman hetvenöt éves korára bizonyára elfelejtett filmet készíteni, nézzük tovább, mi is történik e je-

marannusokat, vagyis a kereszténységet felvett, de vallási hagyományait titokban továbbra is gyakorlókat jelentsék fel. Inés egy fogadóban besúgók jelenlétében vacsorára az elégett malacpecsenye helyett baromfit kér, és ez már elég ok arra, hogy feljelentsék. A kínvallatás során, élete megmentéséért bevallja, hogy ő is „titokzsidó”. Pedig valójában nem az, vagyis az, de mégsem. Apja ősei kétszáz évvel korábban kikeresztel-

Inés és Lorenzo testvér:
Natalie Portman,
Javier Bardem

lenetben. Az „imádkozunk” felszólítás egy föld alatti börtöncellában hangzik el. Inés hosszú kínvallatás után, testileg és lelkileg meggyötörve, *meztelenül* fekszik a szalmán, amikor Lorenzo, az inkvizítor belép hozzá. Közösen imádkoznak. Eközben az inkvizítorban (aki hivatalánál fogva és elvileg a feddhetetlen és odaadó hitélet őre és bajnoka, ugye) nemi gerjedelem támad a lány iránt, és visszaélve a lány kiszolgáltatottságával és védtelenségével, megerőszakolja. Erre persze a filmben csak finom utalás történik, tényszerűen csak sokkal később tudjuk meg.

De hogy került Inés egyáltalán az inkvizíció börtönébe? *Koholt* vád alapján. 1792-t írunk. Spanyolhonban is terjednek Voltaire és a többi felvilágosító „veszélyes” tanai. Az inkvizíció besúgói utasítást kapnak Lorenzótól, hogy minden eretnekgyanús személyt, ideértve a

kedett zsidók voltak. Ő azonban erről semmit sem tudott. Apja ezt mindenki előtt titkolta. Inés megkínzása csupán ahhoz kellett, hogy példát statuáljanak.

A *Goya szellemei* c. film nem a katolikus egyház és annak „pörölye”, az inkvizíció történelmi bűneinek leleplezésére készült. Illetve nem *csak* ezért. Ha Formant, akinek szüleit koncentrációs táborban pusztította el a zsidógyűlölet, pusztán a személyes bosszú mozgatná, műve érdektelen lenne. Horizontja ennél sokkal tágabb. Az intézményes hazugságot és manipulációt támadja – kortól és helyszíntől függetlenül. Inés akár lehetne ártatlanul internált japán az Egyesült Államokban Pearl Harbor után '42-ben, vagy Gulagra hurcolt vétlen népi német is a Szovjetunióban '41-ben.

A film fiktív hőse, Lorenzo, egy itt most nem részletezett eset nyomán „kigurik” az inkvizícióból, Franciaország-

ba szökik, majd a napóleoni háborúk nyomán a Spanyolországot is elfoglaló francia csapatok oldalán mint a felvilágosodás terjesztője tér vissza 1807-ben. A rendszerváltók, a mindenkor neofiták lelkesedésével és korábbi énje kéréltelenséggel csap le volt hittársaira. De nehogy azt higgyük, hogy Forman kritikája megkíméli a „szellem napvilágát” hozó francia csapatokat. Hataloméhes és kegyetlen megszállóknak mutatja őket, akik az egyszerű spanyol emberekkel ugyanúgy nem törődtek, mint az ancien régime. Mivel egy emberből vagyunk, nincs külön köz és magán énünk, Lorenzo a magánéletében sem kevésbé hitvány. Inést, nehogy veszélyeztesse politikai pozícióját, az őrittek házába dugatja, és az időközben felnőtt lányukat Amerikába deportáltatja. Lorenzo további sorsát fedje itt homály. Forman viszont csavar még egyet a történeten: a Napóleon bukása után Spanyolországot „felszabadító” angolok egyik első intézkedésükkel visszaállítják az inkvizíciót. Ennyit a történelmi haladás eszméjéről.

Törtem a fejem, hogy Budapesten e – cikkem írásakor mindössze második hete játszott – remekművet miért csak két artmozi vetíti (és egy hétvégi előadáson miért csupán mintegy huszadmaggal láttam). Talán mert kellemetlen film: szembesít hazugságainkkal, kép-mutatásainkkal, bűneinkkel.

És hogy mi köze mindehhez Goyának? Az ő életéből is látunk jeleneteket, de – ami ennél sokkal fontosabb – látomásos, leleplező rajzai és metszetei biztosítják a film háttérét, eszmei „díszletét”. A filmet csak erős idegzetű, a komoly mondanivalóért megrázó képsorozat is elviselni tudó nézőknek ajánlom – de nekik nagyon.

Sellei Iván

*

Milos Forman cseh-amerikai rendező a *Ragtime*, a *Száll a kakukk fészkére*, a *Hair* és az *Amadeus* alkotója.

Lorenzót a spanyol Javier Bardem játssza (*A belső tenger*, *Mielőtt leszáll az éj*).

Inést és leányát az izraeli-amerikai Natalia Portman alakítja (*Baljós árny*, *V mint vérbosszú*).

Goya szerepében (parókában!) a svéd Stellan Skarsgård (*Hullámtörés*, *Dogville*, *Good Will Hunting*).

KLASSZ ÉTTEREM

Beszélő név

Klassz. Szokatlan dolog ennyire hülye névvel éttermet nyitni, persze miért lenne rosszabb, mint az országban található kismillió „Jócsi bácsi falatozója” vagy „Becsali csárda”. A Klassz ráadásul nem akárhol, hanem az Andrássy út közepén, az ex-Divatcsarnok mellett várja vendégeit, akik jönnek is tömött sorokban. Ez is meglepő, mert az étterem tulajdonképpen nincs is készen, az italtöltő helyén boros és pálinkás rekeszek terpeszkednek, közvetlenül innen, a „raktárból” érkeznek az italok az asztalhoz. A vendéglőről egyelőre csak szájhagyomány útján lehet hallani, honlapja nincs, cikkek sem nagyon jelentek még meg róla. Mindenki csak fülbe súgja a varázsigét: Klassz. És a dolog működésbe lép, a helyiség zsúfolásig megtelt, csupa bennfentes vendég, mindenki ismerős, vagy legalábbis ismerősnek tűnik a megszokott pesti körökből.

Az étlapról sem tudni, végleges-e, hiszen egyelőre mindössze egyetlen A4-es lapon elférnek a fogások a levesektől a desszertekig. A felszolgálók magabiztos közvetlenséggel végzik dolgukat. Kicsit talán sok az affektálás egy közvetlen helyhez képest; a leveseket kis füles edényekből az asztalnál öntik át a mélytányérba, óriás borsszóróval hadonásznak a főételek fölött, a pincérlány megszagolja a dugót, mielőtt kitölné a kóstolót. Mindez picit túlzás, de a hely még nincs belőve, még visszább is foghatják magukat. A felszolgálók láthatóan nem osztották fel egymás között a területet,

talán emiatt kérdezik meg legalább hárman egy-egy fogás közben, vagy után, hogy ízlik-e, ízlett-e. És bizony ízlett. A konyha elsőrangú, tulajdonképpen nem tudunk hibázni, talán csak a spenótlevés volt picit felhígított főzelékre emlékeztető, kissé jellegtelen egyveleg, minden más remek. Kiváló, és az unott átlagvontaltól eltérő a fanyar és frissítő fahéjhabos zöldalmaleves, pehelykönnyű a hollandi mártás, alatta roppannak a kíméletesen megpárolódott spárgasípok. Bivalymozzarellát sem lehet sok helyen enni, itt ezzel készítik a mozzarellás paradicsomot. Érzek még egy első osztályú báránycsülök párolt cukorborsóval és répával. A hús enyhén füstöltés ízű, porhanyós pecsenye, az adag intelligens méretű, nem arra játszanak, hogy a dőzs kedvéért a fele a tányéron maradjon. A grillen sült kacsamellet karamellizált endíviával és mazsolával tálalják, az édes és sós ízek pedig egymás vállára borulva ünneplik a séf nagyszerűségét. A desszert front is igen erős, a narancsos crême brûlée teteje sajnos elmulaszt roppanni, de az alatta lévő habkönnyű, illatos krém kárpótol mindenért, az ostyában tálalt túróhab erdei gyümölcs mártással talán kevésbé eredeti, de a savanykás és az édeskés ízvilág itt is újat ad hozzá a megszokotthoz. Úgyhogy most nyugodtan súgjuk mi is tovább a titkot az érdeklődő fülekbe: pszt, a varázsigé: Klassz.

– **dibbuk** –

Summary

This month's issue deals extensively with the use of the so-called „Árpád flag” at political demonstrations: the white and red striped flag of the one time Arrow Cross party, Hungary's extreme National Socialist party from 1944. Originally a historical Hungarian flag, also on display in the Houses of Parliament, the „Árpád flag” – with an arrow cross in the middle – became the representative symbol of the arrow cross movement, the extreme right wing dictatorship, which killed masses of Jewish Hungarians. Today the flag is used by right wing political demonstrators creating a ground for debates and various interpretations.

Attila Novák in his editorial criticizes the way the biggest opposition party uses the Árpád flag for communication: „FIDESZ (Hungarian Civic Party) – a mixture of at least three different parties – communicates in a many faceted way concerning the Árpád stripes. The party's small internal group of intellectuals does come up with some criticism concerning this issue, although when it comes to expressing critical views on the extreme right, it is always done anonymously.”

We publish interviews with four Hungarian intellectuals claiming to be conservative, with views close to the right wing values of FIDESZ. György Granasztói, András Láncki, Frigyes

Solymosi, György Szabad all distanced themselves – more or less – from the use of the Árpád flag at political demonstrations.

Zsuzsa Shiri reports on the first Jewish writers' conference in Jerusalem held between the 16th and 19th of April this year. One of the Hungarian participants, Ágnes Heller “agreed with the interviewer in that as a reaction to anti-Semitism, Hungarian Jews experience their identity in a negative way, they have become hyper-sensitive to any word beginning with a “zs”(for “zsidó” means Jewish in Hungarian.) This has turned negative identity and assimilation into opposing notions with positive integration.”

In an interview with Krisztián Grecsó under the title The Past-Generator, the author spoke about how a writer from the countryside searches for his identity living in the city, and about the one-time Jewish communities now missing from the villages. Another interviewee, art historian Katalin S. Nagy (*We owe a lot*) works on bringing in front of the public the works of artists who had perished in the Holocaust.

Before the annual Book Week in Budapest we publish a section from the new book of Mihály Vajda, a renowned Hungarian philosopher: the part in which the author examines Jewish assimilation in the 19th century and how Jewish identity survived despite this.

We review Israel's Habimah Theatre's performance in Budapest as well as Milos Forman's new film “Goya's Ghosts”.

www.optiris.hu

OPTIRIS OPTIKA

- Szemüvegkeretek, napszemüvegek széles választékban
- Komputeres és szakorvosi szemvizsgálat
- Kontaktlencse illesztés
- TB vények beváltása

ÜZLETEINK:

WESTEND CITY CENTER 1062, Budapest, Váci út 1-3. Tel/Fax: 238-7088
ÁRKÁD ÜZLETKÖZPONT 1106 Budapest, Őrs Vezér Tere 25. Tel: 434-8132
EUROPARK 1191 Budapest, Üllői út 201. Tel: 347-1530
SPAR CENTER 1011 Budapest, Batthyány tér 5-6. Tel: 225-7540
MAMMUT 1. ÜZLETHÁZ 1022 Budapest, Lövház u. 2-10. Tel: 345-8179
MAMMUT 2. ÜZLETHÁZ 1024 Budapest, Margit krt. 85-89. Tel: 345-8381
STOP & SHOP 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 138. Tel: 398-8153
CAMPONA 1222 Budapest, Nagytétényi út 37-43. Tel: 424-3370

Szabadság.

Úrrá lenni az elemeken. Amikor nincs más, csak a végtelen ég, a látóhatár és Ön. Az érzés, ahogyan kitárul a világ.

Az autó régóta a szabadság szimbóluma. Máshoz nem fogható érzés - kézben tartani az irányítást a végtelen sztrádán, és megérkezni egy biztonságos helyre - amit úgy hívunk: otthon.

Schiller Autó Család. A vezetés korlátlan élménye.

1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 452-11-11
1046 Budapest, Főti út 143.
Tel.: 272 72 72
Karambo os Centrum
www.schiller Opel.hu

1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te.: 450-25-25
www.chevroletperfect.hu

1044 Budapest,
Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

1154 Budapest,
Szentmihályi út 142.
Te.: 415-3000
www.pa.otaauto.hu

1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te.: 320 0166
www.perfekthasznauto.hu

Schiller
Autó Család
www.schiller.hu

*A SZOMBAT-ról
a legkülönbözőbb dolgokat
beszélük:*

„Ultraliberális”

„jobboldali”

„oknyomozó értelmiségi
magazin”

„botrányszagú
pletykalap”

„túl vallásos”

„hitközségellenes”

„öntudatos és bátor”

„revolverlap”

„a szélsőjobb malmára
hajtja a vizet”

„a magyar zsidóság
élő lelkiismerete”

*Egy dolgot
soha nem állított senki:
hogy a SZOMBAT
unalmas volna!*

*Ne tétovázzon:
fizessen elő Ön is!*

*Címünk:
1065 Budapest, Révay u. 16.*

*Telefonszámunk:
311-6665 (fax is),
311-9214*

*E-mail: info@szombat.org
Internet: www.szombat.com*

A BÁLINT HÁZ KIEMELT PROGRAMJAI

SZARVAS 2007 - NEMZETKÖZI ZSIDÓ IFJÚSÁGI TÁBOR

Jelentkezés: június 17-ig a Bálint Házban.

Jelentkezési időpontok: hétfőtől csütörtökig 15:00–19:00 és péntek 9:00–13:00

(vallási és állami ünnepnapokon nincs jelentkezés)

Turnusok:

I. július 1. - július 13. • II. július 15. - július 27.

• III. július 29. - augusztus 10. • IV. augusztus 12. - augusztus 24.

További részletek és online jelentkezés:

www.szarvastabor.hu

NYÁRI NAPKÖZIS TÁBOR

Idén is nyári napközis tábort szervez a Bálint Zsidó Közösségi Ház

Június 18-tól augusztus 10-ig összesen nyolc turnusba várjuk a vakációzó 6–14 éveseket. (Ezekbe természetesen külön is lehet jelentkezni.)

A turnusok hétfőtől péntekig 8-tól 17 óráig tartanak. A napközis tábor tartalmaz szórakozást nyújt, többek között: kirándulásokat, sportolást, kézműves programokat, strandolást, mozi, múzeumlátogatásokat tartalmaz.

Ár: 9000 Ft/fő/hét (ez tartalmazza a kóser ebédet, és a napi programköltségeket)

Jelentkezés legkésőbb az adott hét előtti hétfőig Dominus Annánál: 06 70 547 9821

JÚNIUS 10. VASÁRNAP 17:00

SARKADI BENCE FIGURA EX MACHINA

Figura ex machina rövid, pár perces zenés etűdök füzére, ahol a különböző bábtechnikák és stílusok keverednek. A bábkészítő-előadó itthon gyakorlatilag ismeretlen formavilágot jelenít meg egyedi marionettjeivel, és az általa kitalált és megépített mechanikus „bábgéppel”. Az előadás a közép-kelet-európai felnőtt bábjáték hagyományaihoz igyekszik visszanyúlni.

Belépőjegy: 700 Ft / Kártyával: 500 Ft

JÚNIUS 17. VASÁRNAP 18:30

A JEWISH MEETING POINT JÓTÉKONYSÁGI KONCERTJE

Egy emberért egy közösség!

Klezmer, Musical, Performansz a Vodku zenekar, Halas Adelaida, a Veszprémi Petőfi Színház művésze és Fekete Pál előadásában.

Legyünk együtt egy jó ügyért!

További információ: www.jmpoint.hu

Belépő: 1000 Ft (további adományokat a helyszínen lehet felajánlani)

JÚNIUS 13. – AUGUSZTUS 13.

SIMON MIKLÓS ÉS BARKOS BEÁTA KIÁLLÍTÁSA

A művészpár Szeged-Tápén él és dolgozik. Műhelyükben tűzzománc-magániskolát és nyári művésztelepet működtetnek. Simon Miklós Berki Viola-díjas képzőművész a Szegedi Szépművészeti Céh és a Mester Tanoda Alapítvány alapító tagja, a Tápéi Tűzzománc Tanoda művészeti vezetője.

Barkos Beáta tűzzománc-képeket, egyedi tervezésű dísz tárgyakat készít.

JÚNIUS 22. PÉNTEK 19:00

ERDŐS ANNA SÁRA ÉS BOROSS MARTIN TEMETÉS

Nádas Péter drámájának két szereplője, a Színész és a Színésznő a (színházi) létük végével való szembesülést követően minden erejükkel az elkerülhetetlen tény leplezésén fáradoznak. Végül minden kísérletük kudarcba fullad.

JÚNIUS 16. SZOMBAT 18:00-24:00

MARATONI KLEZMER KOCSMA

Z' mirim klezmer zenekar | Klezmerész | Pannónia Klezmer Band | Chagall Klezmer Band | Jud-Rom | Técsői Banda

Libazsíros kenyér, kóser töpörtyű, borok, pálinkák, és haszid táncház a mulatósoknak.

Belépő a helyszínen: 1500 Ft

Elővételben a Bálint Ház Info pultjában 1200 Ft

A Maratoni Klezmer Kocsmát a Bálint Zsidó Közösségi Ház, a Fonó és a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület közösen szervezi.

Helyszín: Fonó Budai Zeneház (Budapest, Sztregova u. 3.)

www.mazsike.hu, www.balintthaz.hu, www.fono.hu

www.balintthaz.hu

ZSIDÓ KÖZÖSSÉGI FÓRUM

Támogatóink: JDC Magyarország és MAZSISZSZ Szervezetünk a ZSKF tagja

